

Prikazi strukture obitelji u čitankama za hrvatski jezik osnovne škole

Jurinić, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:259882>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij engleskog jezika i književnosti i pedagogije

Anamarija Jurinić

**Prikaz strukture obitelji u čitankama za
hrvatski jezik osnovne škole**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2019.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za pedagogiju

Diplomski studij engleskog jezika i književnosti i pedagogije

Anamarija Jurinić

**Prikaz strukture obitelji u čitankama za
hrvatski jezik osnovne škole**

Diplomski rad

Područje društvenih znanosti, polje Pedagogija, grana Obiteljska pedagogija

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2019.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 1. srpnja 2019.

Anamarija Jurinić, 0122219589
ime i prezime studentice, JMBAG

Sažetak

Obitelj je prva i primarna ljudska zajednica. Svaka se obitelj razlikuje po svojoj strukturi. U modernom društvu prevladava nuklearna obitelj (roditelji i njihova djeca), za razliku od proširene obitelji (roditelji i njihova djeca te ostali srodnici koji žive u istom kućanstvu) čija je učestalost sve manja. S druge strane, sve su češće nepotpune obitelji (obitelji u kojoj nedostaje jedan roditelj). Razlozi tome su različiti: smrt, razvod, napuštanje obitelji, odlazak u drugi grad/zemlju radi posla itd. Kao posljedica sve većeg broja nepotpunih obitelji pojavljuju se i druge strukture poput obitelji s očuhom ili maćehom. Obitelj ima važnu ulogu u odgoju djece, njihovom vrijednosnom usmjeravanju i izgrađivanju, no jednako važnu ulogu u svemu tome ima i škola. U školi djeca kroz različite nastavne sadržaje i sredstva usvajaju različite vrijednosti. Glavno nastavno sredstvo još uvijek je udžbenik, stoga je cilj ovog rada ispitati koje se vrijednosti u čitankama za hrvatski jezik osnovne škole najčešće povezuju uz pojedine članove obitelji te koji oblik obiteljske strukture je najzastupljeniji u tekstovima. Analizom sadržaja tekstova čitanki utvrđeno je da tekstovi oslikavaju realnu situaciju hrvatskog društva u pogledu obiteljskih struktura. U tekstovima dominira nuklearna obitelji, a česti su i primjeri nepotpunih obitelji. Kada je riječ o vrijednostima različitih članova obitelji, primjetna je razlika s obzirom na spol.

Ključne riječi: članovi obitelji, (ne)potpunost, odgojni utjecaj, stabilnost obiteljskog života, vrijednosti

Sadržaj

Uvod.....	1
I. Teorijski dio	3
1. Obitelj i njezine zadaće	3
2. Struktura obitelji.....	7
3. Vrijednosti	10
3.1. Odgojne vrijednosti	12
3.2. Implementacija vrijednosti putem obrazovanja.....	16
II. Metodologija	18
1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja.....	18
2. Uzorak	18
3. Prikupljanje podataka	19
III. Eksperimentalni dio.....	20
1. Rezultati istraživanja	20
2. Analiza prikupljenih podataka.....	27
Zaključak	37
Literatura	39

Uvod

Unatoč svim promjenama u načinu življenja i sve većoj mobilnosti koja karakterizira moderno društvo, obitelj i dalje ostaje temeljna ljudska zajednica te je njezin značaj za život pojedinca neosporiv. U obitelji čovjek pronalazi ljubav, sigurnost, zaštitu i društvo. Kvaliteta obiteljskog života projicira se i na kvalitete svakog njezinog člana. No, kao i svaka druga zajednica i obitelj prolazi kroz brojne promjene. Kako se mijenja društvo, tako se mijenja i obitelj, odnosno mijenja se njezina struktura. Potpuna obitelj u kojoj su prisutni oba roditelja sa svojom djecom predstavlja ideal obiteljskog života, no sve su češće i druge obiteljske strukture. Svaka obiteljska struktura ima svoja obilježja koja uvelike mogu utjecati na zadovoljstvo njezinih članova, njihov razvoj te njihovu budućnost. Obitelj, dakle, ima veliki odgojni utjecaj na dijete, no u promicanju osnovnih ljudskih vrijednosti jednaku važnost ima i škola, s obzirom da dijete najveći dio svoga djetinjstva provede upravo u školi. Različitim nastavnim sadržajima i sredstvima nastoje se djeci približiti vrijednosti, a krajnji cilj je njihovo usvajanje. Glavno nastavno sredstvo u hrvatskim školama još uvijek je udžbenik, stoga ovaj rad nastoji ispitati vrijednosti koje se najčešće povezuju uz pojedine članove obitelji u tekstovima čitanki za hrvatski jezik osnovne škole te zastupljenost različitih obiteljskih struktura u njima.

Rad je podijeljen na teorijski i istraživački dio. Prvo poglavlje u teorijskom dijelu rada nudi različite definicije obitelji iz stručne literature te opisuje kako se zakonskim propisima gleda na ovu zajednicu. U ovom se dijelu nabrajaju i pobliže objašnjavaju brojne zadaće obitelji: biološko-reproduktivna, odgojna, društveno-kulturna, gospodarska, moralna, religijska i domoljubna zadaća.

Drugo poglavlje razmatra različite strukture obitelji, njihova obilježja i karakteristične probleme. Jedna od mogućih podjela obitelji jest na nuklearnu i proširenu obitelj. Dok nuklearnu obitelj čine roditelji i njihova djeca, proširenu obitelj čine i drugi srodnici koji žive u istom kućanstvu s članovima nuklearne obitelji. Često se obitelj dijeli i na potpunu ili nepotpunu obitelj. U potpunoj obitelji prisutna su oba roditelja i njihova djeca, dok u nepotpunoj obitelji nedostaje jedan roditelj. Kao posljedica sve većeg broja nepotpunih obitelji, javljaju se i druge obiteljske strukture: razvedena obitelj s razdvojenom djecom, obitelji s očuhom ili maćehom te obitelji s djecom očuha ili maćehe. Također se javljaju i adoptirana te zapuštena obitelj.

Treće poglavlje razmatra pojam vrijednosti. Vrijednosti su sastavni dio čovjeka i prisutne su u njegovom svakodnevnom životu, no one su izrazito subjektivna pojava – ono što

jednome predstavlja vrijednost, drugome ne mora biti. Ipak, postoje određene univerzalne vrijednosti kojima treba tijekom čovjekova života težiti poput dobrote, ljubavi, slobode i sl. U ovom poglavlju razmatraju se odgojne vrijednosti s obzirom da unutar svake cjeline u čitankama, svaki tekst, svaki zadatak služi upravo za usvajanju pojedine odgojne vrijednosti.

Drugi dio rada se odnosi na istraživački dio. U njemu je opisan cilj istraživanja, nabrojana su istraživačka pitanja, opisan je uzorak te je opisan način prikupljanja podataka.

U trećem dijelu rada su prikazani dobiveni rezultati te se donosi analiza prikupljenih podataka uz njihovu interpretaciju.

I. Teorijski dio

1. Obitelj i njezine zadaće

Brojni se stručnjaci dugi niz godina bave definiranjem obitelji pa tako postoje i brojne definicije obitelji. Neke od njih navode se u nastavku ovoga teksta. Obitelj se najčešće definira kao društvena skupina karakterizirana zajedničkim stanovanjem, ekonomskom suradnjom i razmnožavanjem. Ona uključuje odrasle osobe oba spola te jedno ili više vlastite ili usvojene djece. Pri tom, najmanje dvoje odraslih osoba u toj zajednici održava društveno prihvatljivu spolnu vezu (Murdock, 1949, prema Stevanović, 2000). U obitelj se ponekad, osim roditelja i djece, uvrštavaju i bake i djedovi, neovisno o tome žive li u istom kućanstvu.

Obitelj se smatra najstarijom i najtrajnijom, ali promjenjivom društvenom grupom čiji su temelji bio-reproduktivne, bio-seksualne, bio-socijalne, socio-zaštitne i socio-ekonomske veze bračnih partnera i njihove rođene ili usvojene djece. Članovi obitelji su povezani brakom ili srodstvom te udruženi kako bi lakše zadovoljavali raznovrsne potrebe (*Sociološki leksikon*, 1982). Članovi obitelji rade i udružuju sredstva te stvaraju potomstvo (Haralambos, Holborn, 2002). Važnost se pridaje i emocionalnoj povezanosti članova obitelji. Tako se obitelj gleda kao zajednica ljubavi i života obilježena intimnom atmosferom i emocionalnom povezanošću – roditeljskom, bratskom i rodbinskom. Temelji se na zajedničkom životu osoba povezanih krvnim srodstvom. Najčešće su to roditelji i djeca, ali ne isključuju se i drugi članovi (Vukasović, 1999).

Sve navedene definicije moguće je sažeti u jednoj rečenici: Obitelj je prva i primarna ljudska zajednica utemeljena zajedničkim životom ili krvnim srodstvom njezinih članova, koji su udruženi radi lakšeg zadovoljavanja raznovrsnih potreba te stvaranja potomstva.

Iz navedenih definicija vidljivo je da postoji velik broj ponuđenih pogleda na obitelj u stručnoj literaturi. Ipak, zanimljivo je da zakoni Republike Hrvatske ne definiraju obitelj. Unatoč tome, Republika Hrvatska obitelji pridaje posebnu važnost. Tako članak 62. *Ustava Republike Hrvatske* obitelj stavlja pod osobitu zaštitu države, dok se člankom 63. osigurava „dostojan život“ svake obitelji: „Država štiti materinstvo, djecu i mladež te stvara socijalne, kulturne, odgojne, materijalne i druge uvjete kojima se promiče ostvarivanje prava na dostojan život“ (*Ustav Republike Hrvatske*, 2014). Važnost obitelji prepoznata je i u *Općoj deklaraciji o ljudskim pravima* usvojenoj od strane Ujedinjenih naroda 1948. godine. U članku 16. ove *Deklaracije* piše: „Obitelj je prirodna i temeljna društvena jedinica, i ima pravo na zaštitu društva i države“ (*Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima*, 2009).

Razlog zbog kojeg se obitelji pridaje posebna važnost leži u njezinim zadaćama koje obuhvaćaju različite sfere ljudskog života. Sedam je glavnih zadaća obitelji: biološko-reproduktivna, odgojna, društveno-kulturna, gospodarska, moralna, religijska i domoljubna zadaća. Biološko-reproduktivna zadaća je temeljna zadaća obitelji. Ona označava ljudsku reprodukciju, odnosno rađanje djece i njihov odgoj. Djeca slijede primjere svojih očeva, djedova, pradjedova te nastavljaju njihov rad i djela. Ta djela kasnije nasljeđuju i nastavljaju njihovi potomci. Na taj se način osigurava produljenje ljudske vrste, običaja i kulture. Također, stalnim nastavljanjem djela svojih predaka razvijaju se znanost, umjetnost, proizvodnja, vrijednosno doživljavanje svijeta, moralna shvaćanja i dr. (Vukasović, 1999). U Republici Hrvatskoj, roditeljima je zakonom osigurano pravo na slobodno odlučivanje o vremenu rađanja vlastite djece te broju djece. Tako, na primjer, u članku 31. *Obiteljskog zakona* piše: „Braćni drugovi sporazumno odlučuju o rađanju i podizanju djece...“ (*Obiteljski zakon*, 2015).

Odgojna zadaća obitelji je najvažnija zadaća. Obitelj ima nezamjenjivu ulogu u odgoju djeteta. U obitelji započinje proces djetetovog razvoja i oblikovanja. Dijete stječe svoja prva iskustva, navike i znanja, stvara percepcije i predodžbe o životu i svijetu, izgrađuje stavove, uspostavlja odnose, usvaja jezik i običaje i dr. Velik dio svog života djeca provode u obitelji i to u raznovrsnim životnim situacijama, stoga su i mogućnosti pedagoškog djelovanja raznovrsne. Tome pomaže i činjenica da su djeca u najranijoj dobi, kada su najpodložnija odgojnim utjecajima, najviše vezana uz svoju obitelj (Vukasović, 1999).

Društveno-kulturna zadaća obitelji podrazumijeva izgradnju stavova te formiranje kulturnih, radnih, higijenskih i drugih navika kod djece. Obitelj se može nazvati školom društvenog života. Prvi društveni odnosi u djetetovom životu su obiteljski odnosi. Dijete u svom obiteljskom krugu uspostavlja kontakt s drugim ljudima. Najprije su to roditelji, zatim i ostala bliža rodbina (braća, sestre, bake, djedovi, tetke, stričevi i dr.), a potom i šira rodbina, kućni prijatelji i sve ostale osobe s kojima se dijete susreće. U obitelji dijete promatra i upoznaje roditeljske obveze, odgovornost, disciplinu i odnos prema radu. Kasnije sve to prenosi i na vlastiti život i obveze, npr. u školi, na fakultetu, profesionalnom zanimanju. Obitelj također uvodi dijete i u svijet kulture na način da mu nabavlja knjige, da zajedno posjećuju kazališta, muzeje, koncerte, knjižnice, čitaonice, da angažira dijete u raznim sekcijama, klubovima i sl. Ovdje je još važno istaknuti i upoznavanje kultura drugih etničkih grupa i naroda (Vukasović, 1999; Stevanović, 2000).

Zajednički život članova obitelji zahtijeva osiguranje mjesta stanovanja, hrane, obuće, odjeće i drugih sredstava. Ovdje se radi o gospodarskoj zadaći obitelji, odnosno o skrbi za

podmirenje svih bioloških i materijalnih potreba obitelji i svih članova. Gospodarska zadaća obitelji odnosi se na trošenje, ali isto tako i stvaranje materijalnih dobara. Obitelj je „proizvodna ustanova“, odnosno „mala ljudska zajednica koja proizvodi sredstva za život, za vlastito održanje i razvoj“ (Vukasović, 1999, 36). Sva materijalna dobra koja su mu potrebna za život, čovjek stvara ili osigurava vlastitim radom. Tako, na primjer, obitelj koja živi u seoskoj sredini i kojoj je poljoprivreda (stočarstvo, ratarstvo, šumarstvo i sl.) glavno zanimanje, samostalno proizvodi potrebne namirnice za prehranu, a od prihoda nabavlja ostale industrijske proizvode (npr. šećer, sol, obuću, odjeću i dr.). S druge strane, gradske obitelji rijetko proizvode svoje namirnice, ali radom osiguravaju sredstva kojima nabavljaju potrebne namirnice i proizvode (Vukasović, 1999; Stevanović, 2000).

Moralna zadaća obitelji je upoznati dijete sa skladnim životom u zajednici, dogovaranjem, ljubavlju, zajedničkim radom i sl. Moral je jedan oblik ljudskog života kroz koji se izražava odnos čovjeka prema vanjskom svijetu, ali i prema samome sebi. Čovjek je istodobno individualno i društveno biće. On mora usklađivati svoje individualne (osobne) i društvene (zajedničke) interese. Temelj takvog usklađivanja je moral (Vukasović, 1999). Prve moralne poruke dijete prima unutar obiteljske zajednice, a te su poruke presudne za kasniji život djeteta. Dijete se uči dobroti, iskrenosti, poštenju, ustrajnosti, multikulturalnosti, suživotu itd. Također, dijete upoznaje vrijednost skladnog života unutar zajednice, planiranje, dogovaranje, zajednički rad, ljubav i dr. (Stevanović, 2000). Svojom moralnom zadaćom obitelj indirektno sudjeluje u širenju moralne kulture i održavanju moralnog poretka. Moralna zadaća obitelji je, stoga, važna ne samo za obiteljski život, već i za život stabilnog i moralno zdravog društva (Vukasović, 1999).

Religijska zadaća podrazumijeva njegovanje i prenošenje religijskih vrijednosti i kulture na dijete. Obitelj u većini slučajeva određuje djetetovu vjersku pripadnost s obzirom da se prvi sakramenti primaju u samom početku djetetova života, kada ono još ne može svjesno odlučivati o tome (Vukasović, 1999). Vjerska sloboda spada među temeljna ljudska prava, a podrazumijeva i pravo obitelji na vjerski odgoj svoje djece. Tako u članku 18. *Opće deklaracije o ljudskim pravima* piše: „Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu promjene vjeroispovijedi ili uvjerenja i slobodu da pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje poučavanjem, bogoslužjem, praktičnim vršenjem i obredima“ (*Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima*, 2009).

Ništa manje važna zadaća obitelji je domoljubna zadaća. Domoljublje ili patriotizam označuje ljubav prema domovini, narodu, zavičaju, domu, obitelji, ali jednako tako i „svim drugim miroljubivim narodima i naprednim državama svijeta“ (Stevanović, 2000, 211). Poimanje domovine i domoljublja započinje s obiteljskim domom i pozitivnim osjećajima prema domu, roditeljima i najbližim osobama. Kasnije se ti osjećaji šire na dvorište, vrtove, njive, mjesto u kojem dijete živi, okolne gradove i sela, rijeke itd. Nadalje, djeca slušaju sve što se govori u obitelji, prate načine na koje se komentiraju različite teme te onda i sama izgrađuju isti model ponašanja. Važno je napomenuti da se učinkovito njegovanje domoljublja ne postiže naglašenim verbalnim izražavanjem, već stvarnim djelovanjem. Roditelji ne moraju često isticati svoje „hrvatstvo“, već mogu s djecom razgovarati o ljepotama domovine i njezinim bogatstvima, jeziku, tradiciji i sl. (Vukasović, 1999; Stevanović, 2000).

2. Struktura obitelji

Različite promjene u društvu utječu na obitelj. Struktura obitelji se mijenja, a sve je više djece koja odrastaju samo s jednim roditeljem. Zbog promjena u strukturi mijenjaju se i međusobni odnosi članova, emocionalni život obitelji te cjelokupno funkcioniranje obitelji, što se dalje odražava na zadovoljstvo članova različitim sastavnicama obiteljskog života (Brajša-Žganec, 2015).

Osnovna podjela obitelji jest na potpunu i nepotpunu obitelj. Potpuna obitelj uključuje oba roditelja i djecu, a ponekad i druge članove kao što su djedovi, bake, stričevi, ujaci, tetke i drugi srodnici, koji zajedno žive u istom kućanstvu. Život u potpunoj obitelji pruža veću stabilnost i potpuniji kontakt djece i roditelja, stoga donosi i manje potencijalnih problema. Djeca odrastaju uz oba roditelja, njihovu brigu i ljubav. Imaju priliku biti u stalnom kontaktu s roditeljima, promatrati njihove međusobne odnose, uživljavati se u njihove uloge, oponašati ih i identificirati se s njima, a sve to doprinosi pravilnom psihičkom, intelektualnom i moralnom razvoju svakog djeteta. Prema tome, odrastanje i razvoj u potpunoj obitelji od velikog su značaja za život djeteta (Vukasović, 1999; Stevanović, 2000).

U nepotpunoj obitelji nedostaje jedan roditelj – majka ili otac. Taj se nedostatak može promatrati i kao nedostatak jednog odgajatelja sa svojim posebnim i specifičnim mogućnostima odgojnog djelovanja. S odgojnog stajališta moguće je razlikovati subjektivne i objektivne razloge koji su doveli do pojave nepotpune obitelji. Objektivni razlozi, poput smrti jednog roditelja, stvaraju manje odgojnih poteškoća. U takvim slučajevima dijete ne može okrivljavati roditelja za nastalu situaciju, stoga se često još više poveže s njim. Subjektivni razlozi, poput rastave braka i napuštanja bračnog druga i djece, uzrokuju puno više odgojnih poteškoća. U takvim slučajevima djeca najčešće ne prihvaćaju rastavu braka niti razloge koji su doveli do toga, okrivljuju jednog ili oba roditelja za nastalu situaciju, ne prihvaćaju razdvojen život roditelja i vrlo su nezadovoljna jer, uz žive roditelje, moraju živjeti bez majke, oca ili oboje. Nepotpune obitelji često mogu postati i zapuštene obitelji. U ovu skupinu spada svaka obitelj u kojoj ne vlada zdravo obiteljsko ozračje te nedostaje brige za djecu. Takve posljedice nastaju zbog niza razloga: bračnih sukoba, neodgovornosti roditelja, nespremnosti za obiteljski život, odlaska na rad u inozemstvo, alkoholizma, prostitucije i sl. U takvim obiteljima djeca su zanemarena i prepuštena sama sebi, asocijalnim grupama ili ulici. Posljedice su asocijalno ponašanje, slab uspjeh u školi, negativan odnos prema obvezama i radu, maloljetničko prijestupništvo itd. (Vukasović, 1999; Stevanović, 2000).

S obzirom na strukturu, moguće su još i razvedene obitelji s razdvojenom djecom, adoptirane obitelji, obitelji s očuhom ili maćehom te obitelji s djecom očuha ili maćehe. Do prve strukture, razvedene obitelji s razdvojenom djecom, dolazi kada se, u slučaju razvoda roditelja, djeca za odgoj i stalnu skrb dijele na oba roditelja. Razdvojena djeca najviše pate zbog međusobne podvojenosti svojih roditelja, ali i braće i sestara. Otežan im je kontakt s drugim dijelom obitelji zbog prostorne udaljenosti ili loših odnosa roditelja, a postoje i slučajevi gdje roditelji brane takav kontakt (Stevanović, 2000).

Adoptiranu obitelj čini bračni par sa svojim posvojenim djetetom. Djecu najčešće usvajaju bračni parovi koji, iz nekog razloga, ne mogu imati vlastitu djecu. Takve su osobe najčešće dobro situirane, najčešće su u srednjim godinama, a ponekad i starije, provjerenog su zdravlja te mentalnog stanja. Najuspješniji odgoj posvojenog djeteta postiže se kada je ono posvojeno u predškolskoj dobi (Stevanović, 2000).

U modernom društvu, sve je više obitelji s očuhom ili maćehom. Očuhom ili maćehom smatra se osoba koja preuzima ulogu roditelja djeci svog bračnog partnera. „Novi roditelj je u svakom pogledu došljak“ (Kapor-Stanulović, 1985, prema Stevanović, 2000, 229). On se mora prilagođavati novonastalim uvjetima. Ta adaptacija može biti problematična, a sve ovisi o djeci i načinu na koji će ona reagirati na novog roditelja, koji u mnogo prilika treba zamijeniti i kompenzirati biološkog roditelja. „Za dijete počim ili pomajka ne znače samo jednu više ili manje dobrodošlu zamjenu za prethodnog roditelja. To istovremeno znači dijeljenje svog roditelja do izvjesnog stupnja s pridošlicom“ (Kapor-Stanulović, 1985, prema Stevanović, 2000, 229). Ipak, najčešće se novi roditelj rado prihvaća, posebno ako je prošao dovoljan period vremena u kojem su djeca mogla upoznati novog člana i intimno prihvatiti predstojeće promjene. Ukoliko ne dođe do obostranog organizacijskog i emocionalnog prihvaćanja, mogu nastati konflikti. Starosna dob djeteta također može biti presudna u procesu međusobnog prilagođavanja. Za mlađu i odraslu djecu, taj je proces jednostavniji, dok najveći problemi nastaju kod djece u dobi adolescencije (Stevanović, 2000).

U novu obitelj očuh ili maćeha mogu dovesti i vlastito dijete (djecu) iz prethodnog braka. Tada se u obitelji istodobno nalaze i očuh i maćeha. Ovakva složena situacija ima nekih prednosti. Prije svega, podjednaka je participacija u odgoju i skrbi o djeci s obzirom da oba partnera imaju vlastitu djecu iz prethodnih brakova. Također, lakše je organizirati i rasporediti obiteljske dužnosti. Veći problemi mogu se pojaviti u vezi stambenog prostora i povećane materijalne potrošnje (Stevanović, 2000).

Obitelj se može podijeliti i prema zastupljenosti različitih generacija unutar obitelji. Tada se razlikuju nuklearna i proširena obitelj. U modernom društvu prevladava nuklearna obitelj. Nuklearna obitelj je najčešće dvogeneracijska. Čine ju roditelji i njihova djeca, no moguć je slučaj i nepotpune obitelji bez djece. S druge strane, proširena obitelj je najčešće trogeneracijska, a ponekad u nju spada i više generacija. U proširenu obitelj, osim roditelja i djece, uključeni su i drugi srodnici koji stanuju u istom kućanstvu zajedno s nuklearnom obitelji. Najčešće su to bake i djedovi. Proširene obitelji su malobrojne, a najdulje su se zadržale u seoskim sredinama (Golubović, 1981; Berc i sur., 2004).

Društveni uvjeti utječu na promjenu obiteljske strukture, što se posebno može primijetiti u vrijeme ekonomskih ili političkih kriza te ratnih razaranja koja su ostavila svoj trag i u Hrvatskoj unazad nekoliko godina. Zbog navedenih čimbenika dolazi do kretanja stanovništva te, kao posljedica, do promjena u obiteljskoj dinamici, podjeli uloga unutar obitelji te u strukturi obitelji. Naime, povećava se broj nepotpunih obitelji zbog migracija povezanih s mjestom rada ili gubitka članova obitelji u ratu (Berc i sur., 2004).

3. Vrijednosti

Čovjek je „vrijednosno biće“. Vrijednosti su sastavni dio njegova života. Prisutne su u njegovom svakodnevnom djelovanju, od njegovog djetinjstva pa sve do starosti. On zauzima vrijednosna stajališta prema svemu što je u njegovom okruženju, razlikuje pozitivno i negativno, dobro i zlo, humano i nehumano (Vukasović, 1999; Božić Lenard, Lenard, 2018). Pojam „vrijednost“ nema jednako značenje za sve ljude. Nekome vrijednost predstavlja obitelj, nekome predstavlja iskrenost, nekome znači postizanje određenog cilja itd. S obzirom na različita viđenja pojma vrijednosti, različite su i definicije te klasifikacije.

Vrijednosti su ljudske tvorevine. One su isključivo ljudska pojava – postoje samo u ljudskom životu i socijalnim odnosima. Kao takve, one nisu apsolutne, odnosno nisu vječne, i nisu nepromjenjive (Vukasović, 1977). Nadalje, vrijednosti predstavljaju skup mišljenja, stavova i uvjerenja o tome što je dobro, ispravno ili poželjno, a formiraju se kroz proces socijalizacije (Mlinarević, 2014). To su ideje koje se pridaju određenim odnosima ili stvarima. Relativno su konstante, a mijenja se samo njihov redoslijed (von Hentig, 1999, prema Mrnjajs, 2008).

Ne postoji univerzalno prihvaćena definicija vrijednosti, no moguće je navesti dvije pretpostavke koje objašnjavaju taj pojam. Prema prvoj pretpostavci, vrijednosti su grupirane u različite kategorije (moralne, estetske, obrazovne, političke, socijalne, religijske, kulturne, ekonomske, intelektualne). Prema drugoj pretpostavci, sve se vrijednosti gledaju kao moralne vrijednosti. Moralnost i vrijednosti smatraju se toliko blisko povezanim da ih nije moguće odvojiti. Moralnost se smatra temeljnom vrijednosti, dok su sve ostale vrijednosti zapravo podvrste moralnosti (Rakić, Vukušić, 2010).

Slično je i s klasifikacijom vrijednosti. Ne postoji točno određena, univerzalna klasifikacija, no kao univerzalne vrijednosti često se naglašavaju vrijednosti poput poštenja, istinitosti, odgovornosti, ljubavi, jedinstva, slobode, tolerancije i poštivanja života (Mlinarević, 2014). Tome se još mogu dodati i pravednost, mir, ljudskog dostojanstvo, obitelj, djeca, religija, posao, dobri stambeni uvjeti, hrana, odjeća, zdravlje i čist okoliš (Herceg, 2013, prema Božić Lenard, Lenard, 2018).

Kao primjer klasifikacije vrijednosti moguće je navesti Von Hentigovu listu vrijednosti u koju spadaju:

1. Život
2. Sloboda, samostalni razvoj, autonomija, samoodređenje
3. Mir, nenasilje, ljubaznost
4. Duševni mir
5. Pravednost
6. Solidarnost, zajedništvo
7. Istina
8. Znanje, mudrost, rasuđivanje, obrazovanje
9. Sposobnost voljeti i biti voljen
10. Zdravlje, snaga, tjelesno dobro, oslobođenje od boli
11. Poštovanje čovjeka, odanost
12. Ljepota (Von Hentig, 1999, prema Mrnjajus, 2008)

Još jednu klasifikaciju vrijednosti moguće je pronaći u djelu „Univerzali u sadržaju i strukturi vrijednosti“. Ondje je ponuđena lista „osnovnih vrijednosti“ koje su svrstane u jedanaest skupina:

1. Samousmjeravanje – Odnosi se na neovisno djelovanje i razmišljanje. Uključuje slobodu, neovisnost, kreativnost, odabiranje vlastitih ciljeva, znatiželju, samopoštovanje.
2. Stimulacija – Odnosi se na potrebu za raznolikošću i promjenama. Uključuje uzbudljiv i raznolik život te odvažnost.
3. Hedonizam – Odnosi se na zadovoljavanje potreba i osjećaj ispunjenosti koji se time dobiva. Uključuje uživanje u životu i zadovoljstvo.
4. Postignuće – Odnosi se na osobni uspjeh i pokazivanje vlastitih sposobnosti. Uključuje ambicioznost, utjecajnost, uspjeh, sposobnost, inteligenciju, samopoštovanje.
5. Moć – Odnosi se na postizanje socijalnog statusa, prestiža i prevlasti nad ljudima ili resursima. Uključuje socijalnu moć, bogatstvo, autoritet, očuvanje javnog „imidža“, socijalno priznanje.
6. Sigurnost – Odnosi se na sigurnost, sklad i stabilnost društva, odnosa te same osobe. Uključuje nacionalnu sigurnost, obiteljsku sigurnost, osjećaj pripadnosti, zdravlje.

7. Konformizam – Odnosi se na obuzdavanje vlastitih sklonosti i radnji koje uznemiruju druge ljude ili krše društvena očekivanja i norme. Uključuje samodisciplinu, poslušnost, pristojnost, poštivanje roditelja i starijih osoba.
8. Tradicija – Odnosi se na poštivanje i prihvaćanje običaja i ideja koje određena kultura nameće pojedincu. Uključuje poštivanje tradicije, skromnost, umjerenost, pobožnost.
9. Duhovnost – Odnosi se na pronalaženje značenja života i unutarnjeg sklada.
10. Dobronamjernost – Odnosi se na brigu o dobrobiti bliskih osoba. Uključuje odgovornost, spremnost pomoći, iskrenost, pouzdanost.
11. Univerzalizam – Odnosi se na razumijevanje, uvažavanje i zaštitu dobrobiti svih ljudi i prirode. Uključuje jednakost, mudrost, širokumnost, zajedništvo s prirodom, socijalnu pravednost (Schwartz, 1992).

a. Odgojne vrijednosti

Odgoj ima važnu ulogu u promicanju osnovnih ljudskih vrijednosti. Usvajanje vrijednosti u ranoj dobi djetetova života iznimno je važno za njegovo odrastanje, stjecanje identiteta i održavanje društvenog i civilizacijskog nasljeđa (Božić Lenard, Lenard, 2018). „Ne postoji nijedna skupina koja bi se odrekla prenošenja specifičnih vrijednosti i normi na svoje potomke. Samo ona skupina koja se raspada i koja je ravnodušna prema svojoj budućnosti dopušta da njezino potomstvo raste bez odgoja za vrijednosti“ (Brezinka, 1992, prema Mrnjauš, 2008, 21).

Odgoj je namjerni, usmjereni proces sa vrijednosnom svrhom u kojem se pojedinac razvija u moralnu i pedagoški zadanu ličnost. Prema tome, odgajanje predstavlja vrijednosno usmjeravanje, izgrađivanje, obogaćivanje i oplemenjivanje pojedinca (Vukasović, 2008). Vrijednosti su neophodne u odgoju jer služe za određivanje odgojnih ideala, ciljeva, svrha i zadaća odgajanja. Odgojne vrijednosti imaju dvostruku funkciju, kao cilj i kao sredstvo odgoja. Usvajanje vrijednosti predstavlja svrhu odgoja, ali u isto vrijeme i sredstvo jer se cijeli odgoj vodi pomoću vrijednosti i vodi prema njima (Munjiza i sur., 2007).

Svrha odgoja je, između ostalog, pomoći čovjeku u zadovoljavanju njegovih osnovnih potreba: bioloških, socijalnih i samoaktualizirajućih. U skladu s time, moguće je podijeliti područja odgoja u tri cjeline: egzistencijalni, socijalni i humanistički odgoj. Egzistencijalni

odgoj odnosi se na zadovoljavanje bioloških potreba čovjeka kao što su potreba za hranom, vodom, čistim zrakom, sigurnošću itd. Egzistencijalnim odgojem usvajaju se vrijednosti vezane uz proizvodnju i raspodjelu hrane i drugih dobara nužnih za život, očuvanje i zaštitu zdravlja, sigurnost i samozaštitu te očuvanje prirode. Ovdje spadaju zdravstveni odgoj, radni odgoj, samozaštitni odgoj i ekološki odgoj. Egzistencijalni odgoj pretpostavka je svim ostalim odgojnim nastojanjima.

Socijalni odgoj odnosi se na zadovoljavanje socijalnih potreba čovjeka, odnosno potrebe za socijalnom sigurnošću, ljubavlju, pripadanjem i osjećajem prihvaćenosti. To uključuje usvajanje društveno-moralnih normi vezanih uz međuljudske odnose te osposobljavanje za suočavanje sa sukobima i njihovo rješavanje nenasilnim putem. U socijalni odgoj spadaju odgoj za život u zajednici, odgoj za humane odnose među spolovima, odgoj za nenasilno rješavanje konflikata i odgoj za mir.

Posljednje područje odgoja, humanistički odgoj, odnosi se na zadovoljavanje samoaktualizirajućih potreba čovjeka, odnosno na razvijanje osjećaja vlastite vrijednosti, stvaranje pozitivne slike o samome sebi, poticanje originalnosti i autentičnosti te stvaranje vlastitog sustava vrijednosti. Težište je na omogućivanju svakom pojedincu da ostvari svoje potencijale i potvrdi se kao jedinstvena, neponovljiva osoba. U humanistički odgoj spadaju odgoj pozitivne slike o sebi, emancipacijski odgoj i odgoj za ljudska prava (Bognar, 2001; Bognar, Matijević, 2002; Bilić i sur., 2016).

Kao smjernice za ono što se želi postići odgojem razmatraju se odgojni ideali. „Odgojni ideal je slika savršenog čovjeka, projekcija zbilje, pogled na razvoj čovjeka koji se želi postići odgojem. Odgojni ideal je skup predodžbi o poželjnim odlikama čovjeka neke zajednice“ (Mušanović i Lukaš, 2011, 48). U antičkoj pedagogiji, poznate su razlike koje su postojale između atenskih i spartanskih odgojnih modela. Na temelju tih modela izvedena je klasifikacija odgojnih ideala koja vrijedi i danas. Tako razlikujemo humanistički i kolektivistički odgojni ideal. Humanistički odgojni ideal temelji se na atenskom. On predstavlja ideal cjelovitog, skladnog i mnogostranog razvoja ličnosti. Težište odgoja je na skladnom i ujednačenom razvoju tijela i duha – naglašava se jedinstvo dobrog, istinitog i lijepog. S druge strane, kolektivistički odgojni ideal temelji se na spartanskom i predstavlja ideal jednostranog razvoja ličnosti kao dijela kolektiva. Težište odgoja je na formiranju dobrog vojnika i korisnog državljanina (Mušanović i Lukaš, 2011).

Razvojem različitih zajednica stvarali su se i različiti odgojni ideali. U razvoju zapadne civilizacije posebnu važnost ima kršćanski odgojni ideal koji naglašava duhovne i transcendentne vrijednosti kao važnu odrednicu čovjeka. Suprotno od toga, naturalističko-materijalistički odgojni ideal naglašava odrednicu čovjeka kao prirodnog i radnog, odnosno materijalnog i proizvodnog bića. Također, sve je više prisutan ideal jednostranog čovjeka - homo consumensa, koji označava čovjeka kao biće potrošnje (Mušanović i Lukaš, 2011).

Odgojne vrijednosti mogu se podijeliti u nekoliko područja: čovječnost, smisao za obiteljski život, smisao za društveni život, domoljublje, razumijevanje među narodima, rad i dužnosti te materijalne i duhovne vrijednosti (Vukasović, 1999). Čovječnost se smatra prvom i temeljnom ljudskom vrijednošću, a stoga i glavnom svrhom odgojnih nastojanja. Ona se odnosi na brigu i prijateljstvo među ljudima, poštivanje i borbu za ljudska prava, solidarnost, jednakost, ljubav prema čovjeku i sl. Za odgoj u duhu čovječnosti važno je njegovati međuljudske odnose u svim područjima i na svim razinama: odnos roditelja i ostalih ukućana prema djeci i obrnuto, odnos odraslih prema mladima i mladih prema odraslima, odnos braće i sestara, odnos prema osobama suprotnog spola i drugi odnosi. Svi odnosi moraju biti zasnovani na međusobnom poštivanju, razumijevanju, iskrenosti i povjerenju.

Pripremanje za obiteljski život podrazumijeva posjedovanje određenih moralnih vrijednosti poput samopoštovanja, pouzdanosti, iskrenosti, privrženosti, odgovornosti, pozitivnog odnosa prema braku, obitelji i potomstvu i sl. Treba nastojati da mladi dobiju točnu predodžbu o braku, ljubavi, obitelji, obvezama bračnih partnera i roditelja. Treba ih odgajati za normalan bračni i obiteljski život, željeno potomstvo, odgovorno roditeljstvo, za uspješno ostvarivanje obiteljskih zadaća navedenih u prvom poglavlju te ih upoznati s poteškoćama i načinima njihova rješavanja. Također, mlade treba upoznati i s najintimnijim pitanjima vezanim za spolni, bračni i obiteljski život, ali sve u skladu s njihovim sazrijevanjem i potrebama.

Odgajanje za društveni život odnosi se na navikavanje djece i mladih na uljudne načine ponašanja među ljudima. „Radi se o izgrađivanju čovjeka kao društvenog bića, o pripremanju za kulturni i čovjeka dostojan život u zajednici“ (Vukasović, 1999, 168). Priprema za društveni život uključuje dva procesa – proces socijalizacije i proces personalizacije. Ona traži usklađivanje vlastitih interesa s interesima drugih, ali nikako ne potpuno podvrgavanje interesima zajednice. Najbolja priprema za društveni život postiže se izgrađivanjem potpune, moralno zrele ličnosti.

O domoljubnoj zadaći obitelji već je pisano u prvom poglavlju. Odgoj za domoljublje podrazumijeva sustavno razvijanje svih prethodno navedenih vrijednosti (ljubav prema domovini, narodu, domu, obitelji i dr.). To se postiže upoznavanjem domovine i njezinih ljepota, njezine prošlosti, tradicija i narodnih običaja, postignuća itd. Na taj način, kod djece i mladih se razvija ponos zbog pripadnosti određenom narodu, a kao posljedica razvija se i ljubav prema domovini.

Kako domoljublje označava pozitivan odnos prema svojoj domovini i svome narodu, tako razumijevanje među narodima označava pozitivan odnos prema ostalim narodima i njihovim postignućima. Ako su pravilno postavljeni, domoljublje i razumijevanje među narodima se međusobno nadopunjuju. „Poštena ljubav prema svojemu podrazumijeva i poštovanje tuđega ... Tako treba odgajati mladež, da svoje voli i da poštuje vrednote drugih naroda“ (Vukasović, 1999, 172).

Rad je ljudska djelatnost, svojstvena samo čovjeku. On je i ljudska potreba. Njime čovjek proizvodi ili pribavlja sve što mu je za život potrebno. S odgojnog gledišta, rad je i snažno odgojno sredstvo. Njime mlade pripremamo za život i za obavljanje različitih društvenih radnih obveza. Kroz rad se razvijaju tjelesne, intelektualne i moralne vrijednosti, odgovornost, marljivost, samostalnost, dosljednost, upornost, organiziranost i druge odlike. Formiranje pozitivnog stava prema radu započinje još u ranom djetinjstvu s razvijanjem higijenskih navika (kupanje, pranje ruku, zubi i sl.) te održavanjem i pospremanjem kreveta, igračkama, odjeće, obuće i drugih osobnih stvari.

Posljednje vrijednosti su materijalne i duhovne vrijednosti. Materijalne vrijednosti vezane su uz tjelesni život i osiguravaju održavanje života. Roditelji trebaju navikavati djecu, od njihove najranije dobi, na pažljivo odnošenje prema različitim predmetima (npr. igračkama, knjigama, odjeći) te čuvanje vlastite imovine i imovine na javnim mjestima (npr. u parku, kulturnim ustanovama, restoranima). Duhovne vrijednosti vezane su uz duhovni život i nalaze se na samom vrhu vrijednosne ljestvice. Ovdje spadaju dobrota, ljepota, istina, ljubav, pravda itd. Čestim vrednovanjem ljudskih postupaka i društvenih pojava kao dobrih ili loših izgrađuju se vrijednosni kriteriji kod djece i mladih (Vukasović, 1999).

b. Implementacija vrijednosti putem obrazovanja

Kada se razmatraju odgojne vrijednosti, potrebno se osvrnuti i na vrijednosti koje se nastoje implementirati na djecu i mladež putem obrazovanja. Unatoč tome što djeca svoje prve navike i vrijednosti stječu unutar svojih obitelji, škola ima jednaku obvezu i odgovornost u promicanju vrijednosti jer djeca najveći dio svog djetinjstva provedu upravo u školama (Božić Lenard, Lenard, 2018). Važnost škole u odgoju vidljiva je i iz liste izvora odgojnog djelovanja. Ondje se u nekoliko točaka navodi škola te subjekti i sadržaji vezani uz nju:

- Obitelj
- Vjeronauk, vjersko učenje
- Škola kao institucija
- Vaninstitucionalne udruge i organizacije
- Demokratsko i višestranačko ustrojstvo
- Sredstva masovnog komuniciranja
- Učenikova ličnost
- Teorija i praksa permanentnog odgoja i obrazovanja
- Društvena stvarnost
- Slobodarske, vjerske, kulturne i gospodarske tradicije
- Stil i ton rada (odgoja) u školi i obitelji
- Odnos učenika i nastavnika, roditelja i djece,
- Nastavni planovi i programi
- Ciljevi obiteljske zajednice
- Udžbenici, priručnici i drugi raznovrsni izvori znanja (Stevanović, 1997, prema Stevanović, 2000, 195)

Kako bi odgoj za vrijednosti u školama bio što uspješniji, potrebno je odrediti operativne ciljeve odgoja i obrazovanja. „Ciljevi i zadaće odgoja i obrazovanja, napose školstva, nisu unošenje odgojno-obrazovnih sadržaja u smislu govorenja o vrijednostima, nego odgoj i obrazovanje za određene vrijednosti (odgoj i obrazovanje za demokraciju, za odgovornost, za interkulturalno razumijevanje itd.)“ (Vican, 2006, 15).

Vrijednosti su već sastavni dio kurikuluma u mnogim zemljama. Kao primjer mogu poslužiti Engleska, Novi Zeland, Švedska i Estonija, u čijim se kurikulumima naglašavaju vrijednosti vezane uz osobni razvoj te razvoj odnosa i društva. U hrvatskom se kurikulumu posebna pažnja pridaje sljedećim vrijednostima:

1. Znanje – Znanje se smatra temeljnom proizvodnom i razvojnom snagom u društvu. Ono osobi omogućuje „bolje razumijevanje i kritičko promišljanje samoga sebe i svega što ga okružuje, snalaženje u novim situacijama te uspjeh u životu i radu“ (*Nacionalni okvirni kurikulum*, 2010, 14).
2. Solidarnost – Podrazumijeva „sustavno osposobljavanje mladih da budu osjetljivi za druge, za obitelj, za slabe, siromašne i obespravljene za međugeneracijsku skrb, za svoju okolinu i za cjelokupno životno okruženje“ (*Nacionalni okvirni kurikulum*, 2010, 14).
3. Identitet – Odgojem i obrazovanjem osobe izgrađuju svoj osobni, kulturni i nacionalni identitet. U vremenu globalizacije, ističe se potreba da čovjek postane „građanin svijeta“, ali da pritom sačuva svoju kulturu, baštinu i nacionalni identitet.
4. Odgovornost – Odgojem i obrazovanjem djeca i mladi se potiču na aktivno sudjelovanje u društvenom životu te se promiče njihova odgovornost prema općem društvenom dobru, prirodi, radu, prema samima sebi i drugima (*Nacionalni okvirni kurikulum*, 2010).

Kada je riječ o formalnom obrazovanju, udžbenici su još uvijek najviše korištena nastavna sredstva pomoću kojih učenici usvajaju različita znanja i umijeća. U ovom radu fokus je na udžbenicima književnosti, odnosno čitankama, čija je primarna namjena poučavanje i učenje književnosti. U čitankama se isprepliću različite sastavnice: književno-umjetnički tekstovi, književno-znanstveni pristupi i pojmovi te pedagoški, psihološki, didaktičko-metodički, jezikoslovni i likovno-grafički elementi (Rosandić, 2007). Kao odgojni sadržaji u čitankama se koriste različiti tekstovi, priče, pjesme, odlomci iz pripovijetki, bajki i dr. Ovim sadržajima se na zanimljiv i poučan način, izravno i neizravno, odgajaju djeca i mladi, a implicitnim porukama prenose se društveno prihvatljive norme i vrijednosti (Božić Lenard, Lenard, 2018).

Problem kod udžbenika u Hrvatskoj predstavlja činjenica da su njihovi sadržaji unaprijed određeni i propisani nastavnim programom donesenim od strane nadležnog Ministarstva. Također, samo oni udžbenici koje je Ministarstvo odobrilo mogu se koristiti u školama (Baranović, 2000). „To znači da je centralizirani nastavni program, a time i udžbenici koji o njemu ovise, značajan instrument putem kojeg se osigurava transfer društveno poželjnih znanja, vrijednosti i obrazaca ponašanja na mlade generacije“ (Močinić, 2006, 28).

II. Metodologija

1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati koje se vrijednosti u čitankama za hrvatski jezik osnovne škole najčešće povezuju uz pojedine članove obitelji te koji oblik obiteljske strukture je najzastupljeniji u tekstovima.

U skladu s ciljem istraživanja, formulirana su istraživačka pitanja:

1. Kolika je zastupljenost pojedinih članova obitelji u tekstovima?
2. Koje vrijednosti se najčešće povezuju uz pojedine članove?
3. Koji oblik obiteljskih struktura je u tekstovima čitanki najzastupljeniji?
4. Koja uloga je namijenjena pojedinoj obiteljskoj strukturi?

2. Uzorak

Za potrebe istraživanja pregledani su i analizirani tekstovi iz 12 hrvatskih čitanki namijenjenih za više razrede osnovne škole. Kako bi uzorak bio što reprezentativniji, odabrane su čitanke različitih izdavačkih kuća i to 4 čitanke izdavačke kuće „Školska knjiga“, 4 čitanke izdavačke kuće „Profil“ te 4 čitanke izdavačke kuće „Ljevak“. Svaka od 4 odabrane čitanke pojedine izdavačke kuće namijenjena je različitom razredu, odnosno jedna čitanka namijenjena je petom razredu, jedna šestom, jedna sedmom i jedna osmom razredu.

Čitanke koje su analizirane u ovom istraživanju su:

1. Šojat, A. (2014). *Snaga riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Šojat, A. (2013). *Snaga riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Šojat, A. (2014). *Snaga riječi 7: hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Šojat, A. (2014). *Snaga riječi 8: hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bežen, A., Jambrec, O. (2009). *Hrvatska čitanka: za V. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

6. Bežen, A., Jambrec, O. (2009). *Hrvatska čitanka: za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.
7. Bežen, A., Jambrec, O. (2009). *Hrvatska čitanka: za VII. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.
8. Bežen, A., Jambrec, O. (2009). *Hrvatska čitanka: za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.
9. Babić, N., Golem, D., Jelčić, D. (2005). *Dveri riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.
10. Babić, N., Golem, D., Jelčić, D. (2005). *Dveri riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.
11. Babić, N., Golem, D., Jelčić, D. (2005). *Dveri riječi 7: hrvatska čitanka za 7. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.
12. Babić, N., Đurić, I., Golem, D., Jelčić, D. (2005). *Dveri riječi 8: hrvatska čitanka za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.

3. Prikupljanje podataka

Podatci za ovo istraživanje prikupljeni su detaljnim pregledom i analizom čitanki za hrvatski jezik namijenjenih višim razredima osnovne škole. Prikupljeni su podatci o osnovnim obilježjima čitanki (autorstvo čitanki, autorstvo tekstova u čitankama, motivi obitelji i njezinih članova u naslovima cjelina i naslovima tekstova), motivima članova obitelji u tekstovima (koliko se često pojedini član obitelji spominje u tekstovima), njihovim vrijednostima te strukturi obitelji. Metoda istraživanja koja je korištena za potrebe ovog rada jest analiza sadržaja čitanki.

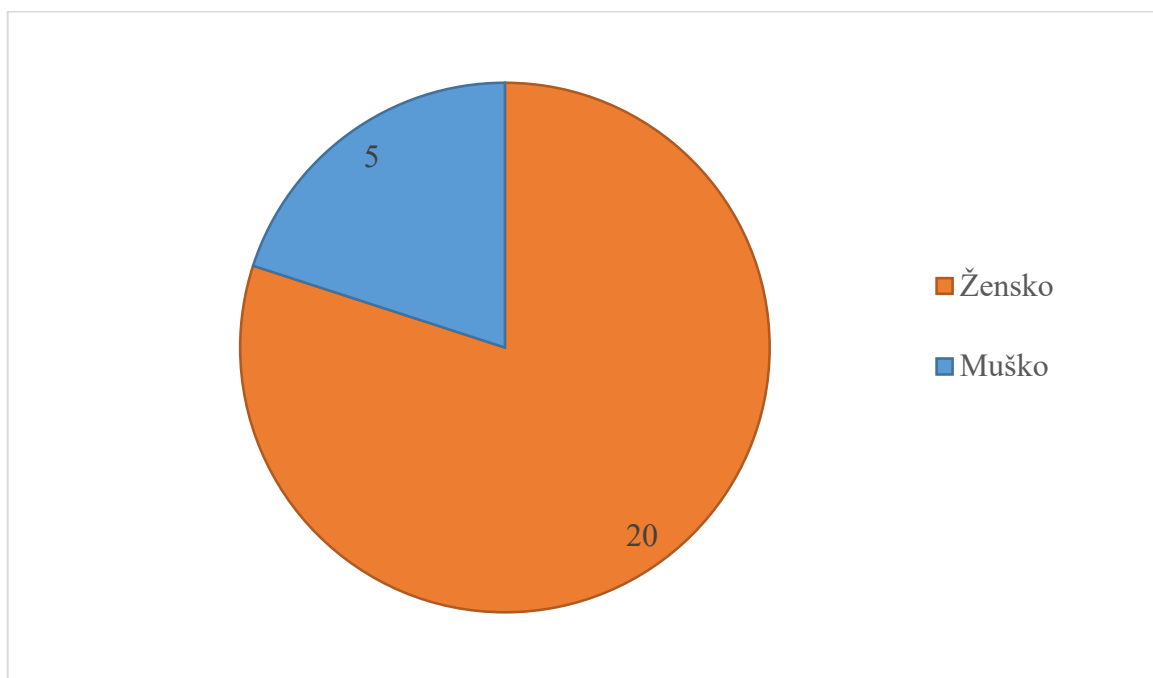
III. Eksperimentalni dio

1. Rezultati istraživanja

U pisanju odabranih čitanki sudjelovalo je 7 autora¹. Pojedine čitanke napisao je samo jedan autor, dok je u nekima sudjelovalo i do 4 autora. Iz popisa analiziranih udžbenika vidljivo je da se autori čitanki izdanih od pojedine izdavačke kuće ne mijenjaju, odnosno isti autori, unutar jedne izdavačke kuće, sudjeluju u pisanju čitanki od petog do osmog razreda. Iznimka je čitanka *Dveri riječi 8* u čijem je sastavljanju, pored autora koji su sastavljali *Dveri riječi 5, 6 i 7*, sudjelovala još jedna nova osoba.

Ukupan broj autora navedenih 12 udžbenika je 25. Od toga, 80% (N=20) autora su žene (Grafikon 1).

Grafikon 1. Prikaz autora čitanki prema spolu

Ipak, kada je riječ o autorstvu tekstova koji su sadržani u čitankama, prevladavaju muški autori (Tablica 1). Muškarci su u nešto više od 78% (N=613) slučajeva autori tekstova u čitankama, dok žene samo u nešto više od 14% (N=113) slučajeva. Pojedini tekstovi nemaju autora, npr. narodna brojalica iz Kastva „Mladi glazbar“ (Babić i sur., 2005a), ili autor nije

¹ Odnosi se jednako na muški i ženski rod.

naveden, npr. kratki prozni tekst „Učiteljica i učenik“ (Šojat, 2014a) čije podrijetlo nije poznato. Takvih slučajeva je nešto više od 7% (N=56).

Tablica 1. Prikaz autora tekstova u čitankama prema spolu

Čitanka	Autorstvo tekstova u čitankama			Ukupno
	Žensko	Muško	Autor nije naveden	
<i>Snaga riječi 5</i>	12	50	6	68
<i>Snaga riječi 6</i>	15	45	13	73
<i>Snaga riječi 7</i>	11	40	3	54
<i>Snaga riječi 8</i>	10	44	2	57
<i>Hrvatska čitanka 5</i>	12	38	7	57
<i>Hrvatska čitanka 6</i>	8	51	4	63
<i>Hrvatska čitanka 7</i>	6	55	2	63
<i>Hrvatska čitanka 8</i>	13	51	3	67
<i>Dveri riječi 5</i>	9	53	4	66
<i>Dveri riječi 6</i>	6	57	3	66
<i>Dveri riječi 7</i>	6	62	2	70
<i>Dveri riječi 8</i>	5	67	7	79
Ukupno	113	613	56	782

Sve su čitanke tematski podijeljene na cjeline. Motiv obitelji i njezinih članova pojavljuju se već u naslovima cjelina, ali i u naslovima samih tekstova (Tablica 2). Zanimljivo je da se u naslovima najviše spominje djed i to u 25% (N=14) slučajeva, a osim djeda, relativno često se spominju i majka (19,64%, N=11) i otac (16,07%, N=9).

Tablica 2. Prikaz motiva obitelji i njezinih članova u naslovima cjelina i naslovima tekstova poredani prema učestalosti pojavljivanja

Motiv	Snaga riječi 5	Snaga riječi 6	Snaga riječi 7	Snaga riječi 8	Hrvatska čitanka 5	Hrvatska čitanka 6	Hrvatska čitanka 7	Hrvatska čitanka 8	Dveri riječi 5	Dveri riječi 6	Dveri riječi 7	Dveri riječi 8	Ukupno
Djed	2	3	1	-	-	1	2	-	2	1	2	-	14
Majka	3	1	-	1	1	-	1	1	2	-	-	1	11
Otac	1	1	1	-	2	-	3	-	1	-	-	-	9
Baka	1	1	-	-	2	-	-	-	-	1	1	-	6
Brat	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	4
Obitelj	1	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	4
Roditelji	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2
Sestra	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
Dijete	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Sin	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Stric	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Ujak	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Ukupno	8	9	3	2	8	3	7	1	7	2	4	2	56

Učestalost pojavljivanja pojedinih članova obitelji u tekstovima analizirana je na način da se na članove obitelji gledalo iz perspektive djeteta, npr. ista je žena u nekom tekstu mogla imati ulogu majke, ulogu supruge, ulogu sestre, ulogu kćerke svojih roditelja i sl., no zabilježena je samo kao majka s obzirom da ovaj rad istražuje strukturu obitelji, a ne raznolike uloge njezinih članova. U tekstovima se najčešće spominju članovi uže, nuklearne obitelji i to prvenstveno dijete (28,65%, N=208), majka (25,34%, N=184) i otac (20,25%, N=147). Zanimljivo je da obitelji u tekstovima u gotovo dva puta više slučajeva imaju muško dijete/djecu (18,6%, N=135) nego žensko (10,06%, N=73). Povremeno se u tekstovima

pojavljaju baka i djed, te brat i sestra, a rjeđe se pojavljuju ujak i ujna, stric i strina, tetka te bratić i sestrična (Tablica 3).

Tablica 3. Prikaz članova obitelji u tekstovima čitanki poredani prema učestalosti pojavljivanja u tekstovima

Član	Snaga riječi 5	Snaga riječi 6	Snaga riječi 7	Snaga riječi 8	Hrvatska čitanka 5	Hrvatska čitanka 6	Hrvatska čitanka 7	Hrvatska čitanka 8	Dveri riječi 5	Dveri riječi 6	Dveri riječi 7	Dveri riječi 8	Ukupno
Majka	17	21	10	16	10	23	19	17	14	15	10	12	184
Otac	10	13	10	9	6	18	14	12	11	16	10	18	147
Dijete (muško)	11	21	10	10	8	17	9	9	7	10	11	12	135
Dijete (žensko)	3	4	7	3	5	8	3	8	3	7	7	15	73
Brat	2	6	7	2	6	5	11	-	3	1	1	4	48
Baka	11	4	1	2	2	5	1	2	6	6	2	5	47
Djed	4	2	1	1	2	3	4	3	4	4	2	3	33
Sestra	1	9	3	3	1	6	2	3	3	-	1	1	33
Ujak	1	-	1	1	1	3	-	2	-	1	-	1	11
Stric	-	-	-	-	-	4	-	-	-	1	-	-	5
Tetka	1	-	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	4
Strina	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	2
Sestrična	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Ujna	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Bratić	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ukupno												726	

U tablicama 4, 5 i 6 prikazane su vrijednosti koje se povezuju uz pojedine članove obitelji u tekstovima čitanki. Prikazane su vrijednosti samo onih članova koji se često pojavljuju u tekstovima a to su dijete, majka, otac, baka i djed. Braća i sestre bi se također mogli ubrojiti

u tu kategoriju s obzirom na učestalost pojavljivanja u tekstovima, no radi nedovoljne karakterizacije tih likova nije moguće izvesti njihove vrijednosti.

Tablica 4 prikazuje sve vrijednosti koje se u tekstovima vežu uz roditelje. Neke vrijednosti su zajedničke (hrabrost, ljepota, ljubav, religioznost, uglednost), a neke su karakteristične samo za jednog roditelja.

Tablica 4. Prikaz vrijednosti likova roditelja iz tekstova čitanki

Majka	Otac
hrabrost	
ljepota	
ljubav	
religioznost	
uglednost	
marljivost	osjećajnost
nježnost	upornost
osjećaj sigurnosti	obrazovanost
brižnost	pažljivost
socijalna osjetljivost	

Vrijednosti likova djece se razlikuju ovisno o spolu djeteta, ali postoje i neke zajedničke karakteristike. To su dobrota, darovitost i marljivost (Tablica 5).

Tablica 5. Prikaz vrijednosti likova djece iz tekstova čitanki kategorizirani prema spolu djeteta

Žensko dijete	Muško dijete
Dobrota	
Darovitost	
Marljivost	
Samostalnost	Hrabrost
Ljepota	Skromnost
Obrazovanost	Osjećajnost
Poslušnost	Spretnost
Oštroumnost	Ljubav prema roditelju

I vrijednosti baka i djedova se također razlikuju, a jedna zajednička vrijednost je marljivost (Tablica 6).

Tablica 6. Prikaz vrijednosti likova iz tekstova čitanki – baka i djed

Baka	Djed
Marljivost	
Religioznost	Zajedništvo s prirodom
Mudrost	Pravednost
Ljubav	
Dobrota	
Osjećaj sigurnosti	

Kada je riječ o strukturi obitelji, moguće je razmatrati broj generacija unutar jedne obitelji i (ne)prisutnost različitih članova obitelji te njihove odnose. Govori li se o broju generacija unutar jedne obitelji, tada se razlikuju nuklearna i proširena obitelj. U analiziranim čitankama nuklearna obitelj se puno češće pojavljuje (69,05%, N=87) u odnosu na proširenu obitelj (30,95%, N=39). Govori li se o (ne)prisutnosti različitih članova obitelji, tada se razlikuju potpune obitelji, nepotpune obitelji, razvedene obitelji s razdvojenom djecom, adoptirane obitelji, obitelji s očuhom ili maćehom te obitelji s djecom očuha ili maćehe. Od

navedenih struktura, u analiziranim čitankama pronađeni su primjeri potpune, nepotpune i adoptirane obitelji te obitelji s očuhom i maćehom. Adoptirane obitelji (6,16%, N=9) i obitelji s očuhom i maćehom (1,37%, N=2) su izuzetno rijetke u tekstovima čitanki. S druge strane, nepotpune obitelji su prilično česte (35,62%, N=52), a potpune obitelji dominiraju tekstovima (56,85%, N=83). Kao posebna obiteljska struktura, razmatrana je struktura zapuštene obitelji. Zapuštenost je prisutna i u potpunim i u nepotpunim obiteljima, stoga je njezina učestalost izračunata na temelju ukupnog broja potpunih i nepotpunih obitelji (N=135) a iznosi 12,59% (N=17). Učestalost pojavljivanja pojedine obiteljske strukture u čitankama vidljiva je u tablici 7.

Tablica 7. Prikaz obiteljskih struktura u tekstovima čitanki poredanih prema učestalosti

Struktura obitelji	<i>Snaga riječi 5</i>	<i>Snaga riječi 6</i>	<i>Snaga riječi 7</i>	<i>Snaga riječi 8</i>	<i>Hrvatska čitanka 5</i>	<i>Hrvatska čitanka 6</i>	<i>Hrvatska čitanka 7</i>	<i>Hrvatska čitanka 8</i>	<i>Dveri riječi 5</i>	<i>Dveri riječi 6</i>	<i>Dveri riječi 7</i>	<i>Dveri riječi 8</i>	Ukupno
Nuklearna	14	11	6	10	3	7	10	6	7	6	2	5	87
Proširena	9	3	2	3	3	3	2	4	4	3	-	3	39
Potpuna	10	7	5	9	4	11	9	5	7	9	3	4	83
Nepotpuna	3	10	5	8	3	3	5	2	5	1	-	7	52
Adoptirana	1	1	-	1	-	3	1	-	-	1	1	-	9
Očuh/maćeha u obitelji	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Zapuštena	2	2	3	1	-	3	3	-	-	1	-	2	17

2. Analiza prikupljenih podataka

Motivi obitelji i njezinih članova pojavljuju se već u naslovima cjelina i naslovima tekstova. Iz Tablice 2 vidljivo je da se u naslovima najčešće spominje djed, a slijede majka i otac.

Motivi obitelji i njezinih članova u naslovima cjelina i naslovima tekstova:

- *Snaga riječi 5*: „Zastidio se majke“, „Tata nema vremena“, „Obitelj“, „Smrt moje bake“, „Djedove obrve“, „Majka“, „Mamina maza“, „Djedovo slovo“.
- *Hrvatska čitanka 5*: „S ljubavlju iščekivanom djetetu“, „Breze moga oca“, „Zastidio se majke“, „Otac“, „Smrt moje bake“, „Sestre“, „Pobuna roditelja“, „Baka i bašča“.
- *Dveri riječi 5*: „Ja u obitelji, obitelj u meni“ (naslov cjeline), „Kad moja majka govori“, „Tata nema vremena“, „Djedovo slovo“, „Djedove obrve“, „Udarila me ona, moja majka“, „Ive sestru Draginju spašava“.
- *Snaga riječi 6*: „Djed je pričao ocu, a ja ću sinu“ (naslov cjeline), „Obitelj i sjećanja“ (naslov cjeline), „Moj did“, „Kako sam postao brat“, „Moj djed“, „Hvaljen Isus, moja stara bako“, „Mama moja mamasta“.
- *Hrvatska čitanka 6*: „Stric-vujc²“, „Moj djed“.
- *Dveri riječi 6*: „Moj did“, „Babina Bilka“.
- *Snaga riječi 7*: „U ljetne večeri postaju mreže mog djeda srebrne“, „Moj otac i ja“, „Tri moja brata“.
- *Hrvatska čitanka 7*: „Tri moja brata“, „Otac i ja kosimo travu“, „Jurin djed po ocu dobiva napadaj pisanja“, „Moja mati“, „Moj tata spava s anđelima“, „U ljetne večeri postaju mreže moga djeda srebrne“.
- *Dveri riječi 7*: „Rođeni, hajde s dejkom³ da bacimo mreže“, „Baka i Bokelji“, „Priča za roditelje“, „Viški djed – bez unuka“.
- *Snaga riječi 8*: „Radosti obiteljskog prijevoza“, „Pismo majci“.
- *Hrvatska čitanka 8*: „Isus i moja mat“.
- *Dveri riječi 8*: „Tri moja brata“, „Majčin lik“.

² vujc - ujak

³ dejko - djed

Iz navedenog popisa, vidljivo je da se neki naslovi, odnosno djela, ponavljaju u različitim čitankama. To su „Zastidio se majke“, „Tata nema vremena“, „Djedovo slovo“, „Smrt moje bake“, „Djedove obrve“, „Moj did“, „Moj djed“, „U ljetne večeri postaju mreže moga djeda srebrne“ i „Tri moja brata“. Jedino djelo koje je sadržano u sve tri čitanke je pjesma „Tri moja brata“ od Josipa Pupačića koja je napisana kao svojevrsna uspomena na umrlu braću.

No neovisno o tome pojavljuje li se motiv obitelji i njezinih članova u naslovu teksta, zapravo se u čitankama različitih izdavačkih kuća rijetko pojavljuju isti tekstovi. Također, veliki broj tekstova su zapravo ulomci iz određenog djela, no čak i u slučaju kada čitanke sadržavaju ulomke iz istih djela, često su prikazani različiti ulomci. Tako, na primjer, čitanke *Dveri riječi 5* i *Snaga riječi 7* obje prikazuju ulomke iz pripovijetke *Duga* od Dinka Šimunovića. No, *Snaga riječi 7* prikazuje ulomak u kojem se čitatelj upoznaje s mjestom radnje, običajima toga mjesta te glavnom junakinjom Srnom i njezinom obitelji. U ulomku Srna gleda kroz prozor i razmišlja o stvarima koje su dopuštene samo dječacima, npr. dječaci se smiju igrati vani na suncu, dok je Srni zabranjeno da uopće bude na prozoru kako bi njeno lice ostalo nježno i bijelo „kakva moraju da budu u gospodskih djevojčica“ (Šimunović, prema Šojat, 2014b, 41). S druge strane, čitanke *Dveri riječi 5* prikazuje ulomak u kojem čitatelj upoznaje „kljastu“⁴ Savu i njezinu obitelj te susret Srne i Save. Sava je djevojka „koja nije ni jedne imala ruke, a bila taka vezilja, da je nema gdje se god čuje našega svijeta“ (Šimunović, prema Babić i sur., 2005a, 45). Prikazivanjem različitih ulomaka, čitanke promiču i različite vrijednosti.

Članovi obitelji u tekstovima sagledani su iz perspektive djeteta i to iz dva razloga. Prvi razlog je praktične naravi. U nekom tekstu moguće je da određeni član obitelji zauzima različite uloge, npr. žena može u isto vrijeme biti supruga, majka, kći, sestra itd. No s obzirom da ovaj rad ne istražuje različite uloge članova obitelji, već strukturu obitelji, potrebno je bilo odrediti koja će se uloga gledati kao primarna, odnosno koja će se uloga uzimati u obzir prilikom prikupljanja podataka. Drugi razlog zbog kojeg su članovi obitelji sagledani iz perspektive djeteta je taj što su čitanke namijenjene učenicima, odnosno djeci. Strukturirane su tako da svojim sadržajima odgojno i obrazovno utječu na djecu, a samim time potpomažu u usvajanju vrijednosti kod djece. Kako bi se bolje razumjelo koje vrijednosti se prenose djetetu putem tekstova, potrebno ih je sagledati iz perspektive djece.

Tablica 3 prikazuje učestalost pojavljivanja različitih članova obitelji u tekstovima. Na prvim mjestima nalaze se članovi nuklearne obitelji majka (25,34%, N=184), otac (20,25%,

⁴ kljast – koji nema dio tijela

N=147) i dijete (28,65%, N=208). Ovi rezultati ne začuđuju s obzirom da nuklearna obitelj prevladava u modernom društvu. Također, u normalnim okolnostima, roditelji su djetetu prve i najbliže osobe u životu. Sljedeće osobe unutar obitelji s kojima djeca provode puno vremena su braća i sestre, a onda i bake i djedovi. Tako pokazuju i tekstovi čitanki, no ovi se članovi pojavljuju znatno rjeđe: brat (6,61%, N=48), sestra (4,55%, N=33), baka (6,47%, N=47), djed (4,55%, N=33). Ostali članovi proširene obitelji (ujak, ujna, stric, strina, tetka, bratić, sestrična) pojavljuju se svega nekoliko puta, a neki se niti ne pojavljuju, npr. tetka se pojavljuje četiri puta (0,55%) ali tetak niti jednom.

Kada je riječ o članovima obitelji koji zauzimaju uloge skrbnika, odgajatelja, njegovatelja, iz tablice 3 vidljivo je da se češće pojavljuju osobe ženskog spola. Tako se majka pojavljuje češće (25,34%, N=184) u odnosu na oca (20,25%, N=147), a baka se pojavljuje češće (6,47%, N=47) u odnosu na djeda (4,55%, N=33). S druge strane, kada je riječ o djeci, dominiraju osobe muškog spola. Tako se muška djeca u tekstovima pojavljuju gotovo dva puta više (18,60%, N=135) nego ženska (10,06%, N=73). Također, djeca češće imaju brata/braću (6,61%, N=48) nego sestru/sestre (4,55%, N=33).

Tablice 4, 5 i 6 prikazuju vrijednosti koje se povezuju uz likove roditelja, djece te baki i djedova. Zbog nedostatne učestalosti pojavljivanja u tekstovima ili nedovoljne karakterizacije, nije bilo moguće izvesti vrijednosti ostalih članova obitelji. Vrijednosti analiziranih likova se razlikuju ovisno o spolu, no postoje i neke zajedničke odrednice. Uz svaku vrijednost naveden je i primjer iz teksta.

Zajedničke vrijednosti oba roditelja su: hrabrost, ljepota, ljubav, religioznost i uglednost. Hrabrost se očituje odvažnošću, suočavanjem s teškoćama, opasnostima, činjenjem onoga što se drugi ne usuđuju činiti... Renato u djelu „Kaleidoskop“ svoju majku opisuje kao hrabru: „No majka je bila hrabra. Bit će da majčinstvo odgaja za hrabrost“ (Lice, prema Bežen, Jambrec, 2009b, 121). S druge strane, otac Hektor u djelu „Ilijada“ očituje se sam: „...ja bih se morao stidjeti pred muževima i ženama trojanskim kad bih kao kukavica i mlitavac ovdje iz daljine gledao bitku. A i moja mi srčanost to ne dopušta, ona me je uvijek učila da se borim u prvim redovima“ (Homer, prema Bežen, Jambrec, 2009d, 133). Sljedeća zajednička vrijednost roditelja je ljepota. Ona se odnosi na estetski doživljaj osobe. Dječak u djelu „Đurđice“ očaran je svojom majkom: „Usred te svjetlosti stajala je majka čudesno lijepa i sva ozarena kao priviđenje s nebesa“ (Voranc, prema Bežen, Jambrec, 2009b, 127), dok se otac u djelu „Alkar“ opisuje kao „zbilja krasan, možda najljepši od sviju alkara i najsličniji starim hrvatskim vitezovima“ (Šimunović, prema Babić i sur., 2005, 106). Ljubav se očituje kroz osjećaj

privrženosti i naklonosti prema određenoj osobi. Jačina majčine ljubavi najbolje se očituje u djelu „Šuma Striborova“ kada stara majka, nakon sve boli i patnje koju joj je prouzročio sin, dobiva priliku da započne novi život, da ponovno bude mlada, ali da potpuno zaboravi svoga sina. Majka govori: „Hvala ti, dobri gospodar, na svemu dobru što mi ga daješ. Ali ja volim ostati u svojoj nesreći a znati da imam sina, negoli da mi dadeš svo blago i sve dobro ovoga svijeta a da moram zaboraviti sina!“ (Brlić-Mažuranić, prema Bežen, Jambrec, 2009a, 186). Očeva ljubav najbolje se očituje u djelu „Sedam jedinica“ koje prati razgovor Matije i njegovog oca. Matija, kao što sam naslov govori, ima sedam jedinica a samo je tri mjeseca ostalo do kraja školske godine. Otac mu govori: „Vidiš, Matija, ti si jednako moj sin kad mi donosiš kući jedinice ili petice. Ti ne moraš biti doktor, inženjer ili profesor da bih te ja volio...“ (Prosenjak, prema Šojat, 2014a, 100). Religioznost se očituje kroz pobožnost, molitve, odlaske u crkvu... Religioznost majke vidljiva je u pjesmi „Isus i moja mat⁵“ u kojoj autor opisuje svoju majku: „Kronicu, / kiticu murtele⁶ / i sve svoje muke / u crikvu⁷ je nosila. / ... / Lipo bi klekla / i sve ča jon⁸ je na duši / Isusu bi rekla“ (Kolumbić, prema Bežen, Jambrec, 2009d, 201). Religioznost oca vidljiva je u djelu „Škrinja“ kroz njegovu molitvu prije objeda: „Prije nego počne jesti, pomoli se naglas, a mi za njim u sebi šapćući“ (Perković, prema Bežen, Jambrec, 2009c, 102). Zajednička vrijednost oba roditelja je i uglednost, koja se očituje kroz socijalni status, uvaženost, cijenjenost: „Moji su roditelji ugledni ljudi. Liječnica i diplomirani inženjer“ (Lebert, prema Šojat, 2014c, 56).

Samo uz majku vežu se vrijednosti: marljivost, nježnost, osjećaj sigurnosti, brižnost i socijalna osjetljivost. Majka je marljiva u smislu da obavlja poslove u kući i oko kuće i radišna je: „Živi s njime mlinarica, / S njime broji, s njim se znoji, / Baš je vrijedna gazdarica. / ... / Ide vrijeme, majka radi, / Štedi, kupi, redi, gladi,...“ (Šenoa, prema Šojat, 2013, 64). Njezina nježnost vidljiva je u načinu njezinog ophođenja prema svojoj djeci: „Što je, sine, dušo? Maleni moj – sjela je do mene i zagrlila me. – Reci mami ... Milovala mi je kosu...“ (Kopjar, prema Šojat, 2013, 108). Ona svojom pojavom, svojim zagrljajem čini da se dijete osjeća zaštićeno, sigurno, stoga joj se kao vrijednost može pripisati i osjećaj sigurnosti: „Odjednom je nestalo bola. Kao da mi je jednim pokretom svojih nježnih ruku uspjela iscijediti iz života sve negativno, sve loše. I ponovno sam mogla disati... smijati se...“ (Kežić, prema Bežen, Jambrec, 2009c, 35). Majčina brižnost vidljiva je u djelu „To nisam ja“ kada majka brine o svojoj

⁵ mat - majka

⁶ murtela - bosiljak

⁷ crikva - crkva

⁸ jon - joj

uplakanoj kćeri i ostaje uz nju skroz dok se ona ne umiri: „Mama (ulazi u kupaonicu): Što je, ljubavi? Što se dogodilo? ... (Mama je podiže s poda i odvodi u krevet. Ostaje pokraj nje dok Tonka ne zaspi.)“ (Marinić, prema Šojat, 2014b, 175). Majčina socijalna osjetljivost najbolje je vidljiva u djelu „Još jedan Božić“ kada majka svojoj kćeri na slikovit način pokazuje kako treba pomagati siromašnim ljudima. Nakon toga slijedi razgovor majke i kćeri: „ – Je li, mama, što je nama Reza? – Reza? Naš bližnji nevoljan čovjek i potreban naše pomoći ... i na nama je da pomognemo koliko se bude dalo. Valjat će pretražiti kuću pa da skupimo haljina i obuće za nju i djecu, a naći će se i brašna i krumpira. Ne valja da se mi siti najedamo, kad drugi gladuju“ (Truhelka, prema Babić i sur., 2005b, 146).

S druge strane, uz oca se vežu sljedeće vrijednosti: osjećajnost, upornost, obrazovanost i pažljivost. Očeva osjećajnost vidljiva je u djelu „Kako sam postao brat“. Po rođenju kćeri, oca se može vidjeti kako plače od sreće umjesto da prikriva svoje osjećaje, što se inače pripisuje muškarcima: „Ležala je u maminu naručju – nije plakala, tata jest“ (Kopjar, prema Šojat, 2013, 108). Njegova upornost očituje se u njegovim mnogim pokušajima, uloženom trudu i neodustajanju u različitim situacijama. Tako na primjer u djelu „Šuti i plivaj!“ otac uporno pokušava nagovoriti sina Amira da uđe u bazen kako bi ga mogao naučiti plivati: „Već punih pola sata pokušavam nagovoriti svog riđokosog potomka da uđe u vodu kako bih ga naučio plivati“ (Kishon, prema Šojat, 2014a, 102). Očeva pažljivost vidi se u njegovom zanimanju za djetetove interese i djelovanju u svrhu zadovoljavanja tih interesa. To je najbolje vidljivo u djelu „Jabuka“ u kojem otac s proslave donosi sinu veliku jabuku jer zna da sin voli jabuke: „Otac mi je, neprimjetno, zavukao jabuku pod jastuk prije nego je legao u krevet. On se na piru sjetio da ja jako volim jabuke i donio mi je ovu golemu da me obraduje“ (Barković, prema Babić i sur., 2005, 75). Obrazovanost oca očituje se kroz njegovu školovanost i znanje. Tako je, na primjer, gospodin Wojtyła „bio plemenit čovjek staroga kova, široke naobrazbe, strastven ljubitelj povijesnih istraživanja“ (Svidercoschi, prema Bežen, Jambrec, 2009c, 202).

Zajedničke vrijednosti muške i ženske djece su: dobrota, darovitost i marljivost. Dobrotu ženskog djeteta moguće je vidjeti u liku Dore u ulomku iz djela „Zlatarovo zlato“: „Mladica po duši dobra, a ne videći zla, bila bi i po sebi našla put kojim poći valja da ne zagrežeš u zlo“ (Šenoa, prema Šojat, 2014b, 36). S druge strane, dobrotu muškog djeteta moguće je prepoznati u liku Duje u djelu „Pokajnik“, a i u samom tekstu je napisano: „Duje se isticao dobrotom...“ (Mandić, prema Bežen, Jambrec, 2009c, 144). I muškoj i ženskoj djeci se pripisuje darovitost. Jedan primjer može se pronaći u djelu „Aska i vuk“: „U školi je Aska dosta dobro napredovala, njena je učiteljica smatrala da je Aska darovita...“ (Andrić, prema Babić i

sur., 2005, 34). Drugi primjer odnosi se na dječaka Stasia: „Stasio je bio malko umišljen i hvališa, ali je učio marljivo, a učitelji u engleskoj školi ... smatrali su ga doista neobično nadarenim“ (Sienkiewicz, prema Šojat, 2013, 11). Djeca oba spola su u čitankama prikazana kao marljiva. U djelu „Čarobni prosjak“ vidljiva je radišnost djevojke: „Skinula je paučinu sa zidova, starudiju pobacala u smeće, oprala je prozore, zavjese, plahte, jastučnice, kojekakve navlake i prostirke, temeljito je prozračila stan“ (Škrinjarić, prema Babić i sur., 2005, 28), dok je u pjesmi „Starinske šege“ vidljiva radišnost dječaka: „Dok sem cigla z jedne na drugo stran prepeljal / dok drv sem nasekel, / vodo nanosil, travo nakosil, / meljo odsejal⁹, / ganka¹⁰ oribal / suharje¹¹ naflibal¹², / dok sega sem posla fčinil¹³ - / i još dela bi bilo se našlo - / sonce je za kokruze zašlo“ (Dolenec-Dravski, prema Šojat, 2014b, 74).

Ženskoj djeci se još pripisuju: samostalnost, ljepota, obrazovanost, poslušnost i oštroumnost. Ženska se djeca u tekstovima najčešće odlikuju ljepotom. Takva je, na primjer, i Jana iz pjesme „Ribareva Jana“: „Po cijelom kraju, na sto milja, / Ljepote takve nij, / Što lijepa Jana pokraj Save, / Ribara starog kći“ (Šenoa, prema Babić i sur., 2005c, 162). Samostalnost ženskog djeteta moguće je pratiti u liku Dore Krupić, koja je sama naučila čitati i pisati: „Bijaše bistra, živa, te se već za kasnijega djetinjstva toliko uslobodila da je već nisu smatrali djetetom ... jer se mala – a nije to za ono doba šala – naučila bila čitanju i pisanju“ (Šenoa, prema Šojat, 2014b, 36). Žensku djecu karakterizira i obrazovanost: „„Hoće li itko tražiti da mu čitam?““ pitala je Parvana. „Samo mi je jedanaest godina.“ „Još uvijek si obrazovanija od većine ljudi u Afganistanu“, rekla je majka“ (Ellis, prema Šojat, 2014b, 136) te oštroumnost: „I pametnica je bila, da te u čudo natjera kad govori...“ (Šimunović, prema Babić i sur., 2005a, 46). Djevojčice su također poslušne što dokazuju riječi oca iz djela „Waitapu“ kojima on opravdava svoju kćer: „Ne mogu to vjerovati jer je moja kći dobro odgojeno i poslušno dijete, koje do sada nikad ništa nije učinilo bez znanja svojih roditelja“ (Horvat, prema Bežen, Jambrec, 2009b, 196).

Uz mušku djecu se vežu sljedeće vrijednosti: hrabrost, skromnost, osjećajnost, spretnost i ljubav prema roditelju. Hrabrost muškog djeteta najbolje je oslikana u djelu „Kroz pustinju i prašinu“ kroz dječaka Stasia: „Dosta mu je bilo pogledati u oči i uvjeriti se da će prije pogriješiti suviškom smionosti, negoli kukavštinom, ako dođe u kakvu nepriliku“ (Sienkiewicz, prema Šojat, 2013, 11). Osim hrabrošću, muška se djeca odlikuju i spretnošću. Takav je i dječak iz

⁹ odsej meljo – prosij brašno

¹⁰ ganak - trijem

¹¹ suharje – sitna drva za potpalu

¹² naflibal - nacjepkao

¹³ sega posla fčinil – sav posao obavio

priče „Čarobni prosjak“: „Čim je porastao, otkrio je voćke i ubrzo se po njima počeo penjati te vješto grabiti plodove“ (Škrinjarić, prema Šojat, 2014b, 20). Kao što se pripisuje liku oca, tako se i muškoj djeci pripisuje osjećajnost te i oni pokazuju svoje emocije plakanjem: „Otišao sam u svoj sobičak i sjeo u mrak. I tek tada počeo plakati. O da, i muškarci plaču!“ (Kopjar, prema Šojat, 2013, 107). Muška se djeca još odlikuju skromnošću. Najbolji primjer skromnosti vidljiv je u razgovoru dječaka Konrada i njegove majke: „Ako hoćeš, kupit ću ti sutra plave hlače i kariranu košulju i plavi kaputić, važi? Konrad je odmahnuo glavom i objasnio da bi to bilo rasipanje novca i da uopće nije potrebno“ (Nöstlinger, prema Šojat, 2013, 20). Kao jedna od vrijednosti, muškoj djeci se još može pripisati i ljubav prema roditelju, koja je najbolje vidljiva u djelu „Tajna igračih karata“ kada dječak Hans Thomas razmišlja o svome ocu: „Nema tog čovjeka kojega bolje poznajem, nikoga ne volim više nego njega“ (Gaarder, prema Babić i sur., 2005, 64).

Posljednji članovi obitelji čije su vrijednosti analizirane su baka i djed. Jedina vrijednost koja je zajednička i baki i djedu je marljivost: „Kako si mi, moja stara bako? / Kako si mi, radenice¹⁴ moja / i najbolja veziljo i tkaljo?“ (Kovačić, prema Šojat, 2013, 122); „Za dosadu i dugo vrijeme nije djed znao, uvijek je našao sebi posla, bilo ljeti ili zimi. U proljeće popravljao on oko plotova, krči pomalo po livadi i šljiviku, skida mašinu s voćaka i okresuje ih, nikad ni časka neće stati, da se odmori...“ (Kozarac, prema Šojat, 2013, 116).

Uz lik bake se još vežu slijedeće vrijednosti: religioznost, dobrota i osjećaj sigurnosti. Primjer bakine religioznosti najbolje se očituje u njezinom razgovoru sa unukom u kojem joj ona poručuje: „Ne treba svjetiljaka i svjetla, i ne stoji to do sunca i mjeseca, nego treba da imamo oči koje mogu ugledati slavu Božju“ (Lagerlöf, prema Šojat 2014a, 158). Bakina dobrota vidljiva je u razmišljanjima unuka o njoj. Primjer je tekst od Jagode Truhelke „Baka i bašča“ napisan kao uspomena na baku u kojem ona piše: „Te jeseni odvezla se teti Jetiki, a kad sam se na ljeto vratila, nije više bilo naše dobre bake na životu“ (Truhelka, prema Bežen, Jambrec, 2009a, 114). Kao i majka, i baka kod djece stvara osjećaj sigurnosti. Najčešće su to primjeri u kojima bake brane svoje unuke od različitih načina kažnjavanja od strane roditelja. Takav primjer može se pronaći u tekstu „Zašto mene svi odgajaju“: „U posljednjem trenutku, uvijek u posljednjem trenutku, dok se već dizala ruka sa šibom, odnekud bi se pojavila moja baka. Voljena baka. Pojavila bi se kao dobra vila. – Nemoj ga – rekla bi baka“ (Krilić, prema Bežen, Jambrec, 2009b, 16).

¹⁴ radenica – vrijedna žena

Liku djeda se još pripisuju vrijednosti: zajedništvo s prirodom i pravednost. Zajedništvo s prirodom je najčešća djedova vrijednost. Primjer tog zajedništva može se pronaći u pjesmi „Moj did“: „Moj se did sa zvizdan družija, / i sa suncen i sa misecon. / Moj se did s tovaron¹⁵ i s kozon družija / sa svakin vitron, s' mrazon i sa zviriman¹⁶. / Jerbo¹⁷ se did moj o'¹⁸ ditiinjstva, / o' ditiinjstva vas¹⁹ zemji²⁰ naminija²¹“ (Ivanišević, prema Šojat, 2013, 80). Djedu se još pripisuje pravednost: „Svakomu djed hoće po volji učiniti, i odraslu i nejaku...“ (Kozarac, prema Bežen, Jambrec, 2009b, 118).

Strukturu obitelji moguće je promatrati s nekoliko stajališta. Ukoliko se promatra zastupljenost različitih generacija unutar obitelji, tada se razlikuju nuklearna i proširena obitelj. Nuklearnu obitelj čine roditelji i njihova djeca. Primjer nuklearne obitelji moguće je pronaći u ulomku iz djela „Lažeš, Melita“. U uvodnom djelu piše: „U obitelji inženjera Kosića i njegove supruge žive sin Nenad i kći Melita“ (Kušan, prema Babić i sur., 2005c, 28). Proširenu obitelj, osim roditelja i djece, čine i drugi srodnici koji žive u istom kućanstvu zajedno s nuklearnom obitelji. To su najčešće baka i djed, no može biti i ujak, tetka, stric i dr. Primjer proširene obitelji nalazi se u djelu „Ne dao Bog većeg zla“: „Obitelj Ančić prosječna je onodobna obitelj koju osim Siniše čine i roditelji Branko i Nevenka, sestra Biba, baka Milica te ujak Emil...“ (Tribuson, prema Šojat, 2014c, 96). U modernom društvu prevladava nuklearna obitelj, a takva je situacija i u tekstovima čitanki. Nuklearna obitelj prisutna je u daleko više tekstova (69,05%, N=87) u odnosu na proširenu obitelj (30,95%, N=39).

Govori li se o (ne)prisutnosti različitih članova unutar jedne obitelji, tada se prvenstveno razlikuju potpuna i nepotpuna obitelj, a u tekstovima je još moguće pronaći i primjere adoptirane obitelji i obitelji s očuhom i maćehom. Najčešći su primjeri potpune obitelji. U takvoj su obitelji prisutna oba roditelja i djeca, a ponekad i drugi članovi poput bake, djeda, strica... Primjer potpune obitelji u tekstovima čitanki pronalazi se u ulomku iz djela „Mrvice iz dnevnog boravka“: „Janko je učenik petoga razreda osnovne škole. Ima stariju sestru Martinu. Oca zovu Džozo, a majku Jaca“ (Pilić, prema Bežen, Jambrec, 2009a, 54). U nepotpunoj obitelji nedostaje jedan roditelj, majka ili otac, a moguća je i nepotpuna obitelj koju čine samo bračni partneri bez djece. Primjer nepotpune obitelji vidljiv je u nekoliko tekstova.

¹⁵ tovar - magarac

¹⁶ zviriman - zvijerima

¹⁷ jerbo - jer

¹⁸ o' - od

¹⁹ vas - sav

²⁰ zemji - zemlji

²¹ namija - namijenio

U ulomku iz romana „Kroz pustinju i prašinu“ čitatelj se upoznaje s dvjema obiteljima u kojima nedostaju majke: „Gospodin Rawlison, jedan od ravnatelja Kompanije Sueskoga kanala, i Wladyslaw Tarkowski, inženjer iste kompanije ... bijahu udovci. Gospođa Tarkowska, rođena Francuskinja, umrla je pri Stasiovu rođenju ... a Nellina je majka umrla od sušice u Heluanu“ (Sienkiewicz, prema Šojat, 2013, 10). U tekstu „Ljubav na prvi pogled“ nalazi se primjer nepotpune obitelji bez oca. Naime, otac djevojčice Dubravke nije prisutan u obitelji jer je u zatvoru: „Njena mama mnogo radi i ima velike podočnjake, Dubravkin tata ne živi s njima, on je u gradu Lepoglava ... U toj je Lepoglavi zatvor, a on radi kao zatvorenik“ (Gavran, prema Bežen, Jambrec, 2009a, 12). Kao posljedica sve većeg broja nepotpunih obitelji, sve su češće obitelji s očuhom ili maćehom. Samo dva su slučaja ovakvih obitelji u tekstovima čitanki. Jedan od primjera je slijedeći: „Dagmar (Keti) seli k bratiću Zlatku jer joj je tata s maćehom iznenada otputovao u Australiju“ (Storić, prema Šojat, 2014b, 130). U čitankama se još mogu pronaći primjeri adoptirane obitelji. Ovu obitelji čini bračni par sa svojim posvojenim djetetom/djecom. Takvih je slučajeva svega nekoliko u tekstovima čitanki. Jedan od njih se pronalazi u ulomku iz djela „Ann od Zelenih zabata“: „Ann je znatiželjna i vedra djevojčica iz sirotišta koju su usvojili Marilla i Matthew“ (Maude Montgomery, prema Babić i sur., 2005c, 35). Kao posebna obiteljska struktura razmatrana je struktura zapuštene obitelji. U zapuštenu obitelj spada svaka ona obitelj u kojoj ne vlada zdravo obiteljsko ozračje te nedostaje brige za djecu. Primjer zapuštene obitelji može se pronaći u tekstu „Učiteljica i učenik“ čitajući učiteljičine komentare: „Učiteljica trećega razreda upisala je da je „majčina smrt ostavila na Teddyju dubok trag... On pokušava i trudi se, ali ni otac ne pokazuje za nj dovoljno interesa, pa zaključujem da će mu život kod kuće sasvim sigurno nauditi, ukoliko se ne poduzmu neki hitni koraci““ (nepoznat autor, prema Šojat, 2014a, 94).

U tekstovima čitanki najčešće su potpune obitelji (56,85%, N=83), a nešto manje je nepotpunih obitelji (35,62%, N=52). Adoptirane obitelji i obitelji s očuhom i maćehom su vrlo rijetke. Tako se adoptirane obitelji mogu pronaći u 9 tekstova (6,16%), a obitelji s očuhom i maćehom u samo 2 teksta (1,37%). Zapuštenost se u tekstovima može pronaći i kod potpunih i kod nepotpunih obitelji stoga je njezina učestalost izračunata na osnovu ukupnog broja potpunih i nepotpunih obitelji (N=135). U tekstovima čitanki uočeno je 17 zapuštenih obitelji (12,59%).

Kada je riječ o nepotpunim obiteljima značajna je razlika između čitanki namijenjenih 5. i 6. razredu u usporedbi s onima namijenjenima 7. i 8. razredu. Razlika nije toliko kvantitativne naravi, koliko kvalitativne. Naime, struktura nepotpune obitelji podjednako se pojavljuje u čitankama za 5. i 6. razred (N=25) te u čitankama za 7. i 8. razred (N=27). No

razlika je u razlozima radi kojih je došlo do razdvajanja obitelji. U tekstovima čitanki namijenjenih 5. i 6. razredima najčešće se ili ne spominje razlog nastanka nepotpune obitelji ili je taj razlog objektivnog karaktera – smrt jednog od roditelja. Na takve se događaje jednostavno ne može utjecati i djeca se moraju pomiriti s činjenicom da roditelja više nema. S druge strane, u tekstovima čitanki namijenjenih 7. i 8. razredima razlozi nastanka nepotpune obitelji najčešće su subjektivnog karaktera – razvod roditelja. U nekoliko se tekstova čak otvoreno raspravlja o tom problemu i načinu na koje se dijete nosi s njime. Na ovaj način učeniku se vjerodostojno prikazuju problemi iz svakodnevnog obiteljskog života, a otvaraju se mogućnosti i za daljnju raspravu i rad na ovu temu. Ukoliko se neki učenik nalazi u sličnom problemu, prikazi realnih situacija pomoći će mu da uvidi da nije samo, da se takve situacije događaju i drugima te da postoji rješenje.

Zaključak

Važnost obitelji i njezin utjecaj na razvoj pojedinca je neosporiv. Kvaliteta obiteljskog života i vrijednosti koje se njeguju unutar obiteljske zajednice utječu na budući život svakog njezinog člana, a posebice djece. Na kvalitetu djetetova odrastanja utječe i obiteljska struktura. Nije jednako odrasta li dijete u potpunoj ili nepotpunoj obitelji. Život u potpunoj obitelji djetetu pruža stabilnost. Ono odrasta uz ljubav i brigu oba roditelja i stalno je u kontaktu s njima. Ova struktura donosi najmanje potencijalnih problema. S druge strane, u nepotpunoj obitelji nedostatak jednog roditelja odražava se na zadovoljstvo svih članova obitelji. Djeca su nesretna jer im fali jedan roditelj, a niti roditeljima nije lako jer moraju na sebe preuzeti uloge i onog roditelja koji nedostaje. U modernom društvu, sve su češće nepotpune obitelji, a kao posljedica sve je više i drugih obiteljskih struktura.

Moguće je reći da tekstovi u čitankama hrvatskog jezika za više razrede osnovne škole oslikavaju realnu situaciju hrvatskog društva. Kada je riječ o učestalosti pojavljivanja različitih članova obitelji u tekstovima, najčešće se spominju majka, otac i dijete. Roditelji su prve osobe u djetetovu životu te su mu stoga i najbliži članovi obitelji. Nadalje, roditelji sa svojom djecom čine nuklearnu obitelj, a upravo ta struktura dominira u današnjem društvu. Sljedeće osobe unutar obitelji s kojima djeca provode najviše vremena nakon roditelja su braća i sestre, a potom bake i djedovi. Ista je situacija i u tekstovima čitanki uzimajući u obzir učestalost njihova pojavljivanja.

Kada je riječ o vrijednostima najčešće spominjanih članova obitelji, moguće je primijetiti da se neke vrijednosti vežu samo uz jedan spol. Tako se osjećaj sigurnosti pripisuje majkama i bakama, a osjećajnost muškoj djeci i očevima. Opće je prihvaćena tvrdnja da su žene nježniji spol, a upravo njihova nježnost čini da se djeca osjećaju voljeno, prihvaćeno, a stoga i sigurno. Tako su oslikani i ženski likovi u tekstovima čitanki. Majke i bake osjećaj sigurnosti kod djece najčešće stvaraju svojom nježnošću, zagrljajem ili toplim riječima. S druge strane, muškoj djeci i očevima se pripisuje osjećajnost. Muški likovi su u nekoliko tekstova prikazani kako plaču. Time se razbija stereotip o tome da muškarci nikada ne plaču, a djeci se prenosi poruka da ne trebaju prikrivati svoje osjećaje te da nije sramota ponekad zaplakati.

Pozitivna je činjenica ta što se u čitankama različitih izdavačkih kuća rijetko pojavljuju isti tekstovi. Svaki tekst ima svoju ulogu i služi u promicanju neke odgojne vrijednosti. Velika raznolikost tekstova i različitost čitanki znače slobodu učiteljima da izaberu koje odgojne vrijednosti žele promicati u svojoj nastavi.

Tekstovi čitanke oslikavaju realnu situaciju društva i kada je riječ o različitim strukturama obitelji. U tekstovima dominira nuklearna obitelj, jednako kao i u modernom društvu. S druge strane, pozitivna je činjenica da su česti i primjeri nepotpunih obitelji, a da se također može pronaći i ostalih struktura. Tako čitanke sadrže tekstove u kojima se razmatraju različiti problemi iz obiteljskog života: smrt roditelja, razvod roditelja, dijete napušteno od strane roditelja, smrt braće, sestara, baki ili djedova, nasilje u obitelji i dr. Učenicima se ne prikazuje divan svijet u kojem ne postoje nikakvi problemi, već se pokazuje realan svijet sa svim svojim lijepim stranama, ali niti one ružne nisu isključene. Na ovaj način učenicima se šalje poruka da se takvi i slični problemi događaju u životu. Neki tekstovi nude rješenje, ali čak i kada se rješenje ne može pronaći u tekstu, otvara se prostor za daljnju raspravu i rad na satu koji dalje može utjecati na učenika u odgojnom i vrijednosnom smislu.

Literatura

Babić, N., Golem, D., Jelčić, D. (2005a). *Dveri riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.

Babić, N., Golem, D., Jelčić, D. (2005b). *Dveri riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.

Babić, N., Golem, D., Jelčić, D. (2005c). *Dveri riječi 7: hrvatska čitanka za 7. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.

Babić, N., Đurić, I., Golem, D., Jelčić, D. (2005). *Dveri riječi 8: hrvatska čitanka za 8. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil.

Baranović, B. (2000). „Slika“ žene u udžbenicima književnosti. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

Berc, G., Blažeka, S., Ljubotina, D. (2004). Struktura obitelji i životni uvjeti obitelji u selu i u gradu. *Sociologija i prostor*, 42 (1/2), 23-43.

Bežen, A., Jambrec, O. (2009a). *Hrvatska čitanka: za V. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bežen, A., Jambrec, O. (2009b). *Hrvatska čitanka: za VI. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bežen, A., Jambrec, O. (2009c). *Hrvatska čitanka: za VII. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bežen, A., Jambrec, O. (2009d). *Hrvatska čitanka: za VIII. razred osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bilić, V., Matijević, M., Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.

Bognar, L. (2001). *Metodika odgoja*. Osijek: Pedagoški fakultet Sveučilišta.

Bognar, L., Matijević, M. (2002). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.

Božić Lenard, D., Lenard, I. (2018). Analiza odgojnih vrijednosti u časopisu za djecu i mladež Milodarke. *Anafora*, 5 (2), 295-313.

- Brajša-Žganec, A. (2015). Obiteljski odnosi i psihosocijalna prilagodba djece u cjelovitim i jednoroditeljskim obiteljima. *Klinička psihologija*, 8 (2), 139-150.
- Golubović, Z. (1981). *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb: Naprijed.
- Haralambos, M., Holborn, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Mlinarević, V. (2014). Vrijednosni sustav učitelja – determinanta kulture škole. U: *Kulturom nastave (p) o učeniku*. Osijek: Učiteljski fakultet.
- Močinić, S. N. (2006). Analiza udžbenika prirode i društva u školama talijanske manjine. *Metodički obzori*, 1 (2), 27-48.
- Mrnjajus, K. (2008). *Pedagoška promišljanja o vrijednostima*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta.
- Munjiza, E., Lukaš, M., Peko, A. (2007). Odgojne vrijednosti u hrvatskoj usmenoj književnosti. U: *Zlatni danci 8 – Mitovi i legende*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Mušanović, M., Lukaš, M. (2011). *Osnove pedagogije*. Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo.
- Nacionalni okvirni kurikulum* (2010). Zagreb: Republika Hrvatska Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
- Obiteljski zakon* (2015). Narodne novine, 103 (15).
- Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima* (2009). Narodne novine, 12 (09).
- Rakić, V., Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 19 (4-5), 771-795.
- Rosandić, D. (2007). Skokove književne čitanke za osnovnu školu. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 1 (18), 113-120.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25 (1), 1-65. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 21. svibnja 2019. Dostupno na: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.220.3674&rep=rep1&type=pdf>
- Sociološki leksikon* (1982). Beograd: Savremena administracija.
- Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske Toplice: Tonimir.

- Šojat, A. (2013). *Snaga riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šojat, A. (2014a). *Snaga riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šojat, A. (2014b). *Snaga riječi 7: hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šojat, A. (2014c). *Snaga riječi 8: hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Toomela, A. (2008). Noncognitive correlates of education. *Learning and Individual Differences*, 18 (1), 19-28. Izvor s World Wide Web: zadnja posjeta 26. svibnja 2019. Dostupno na: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/32210066/6JHq5szWaiZIO8mJOKgSfq.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1558878026&Signature=OHNHHSXKa6TRtLxaEFLEqmOO6vM%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D2008_Noncognitive_correlates_of_educatio.pdf
- Ustav Republike Hrvatske* (2014). Narodne novine, 05 (14).
- Vican, D. (2006). Odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj u kontekstu europskih vrijednosti. *Pedagogijska istraživanja*, 3 (1), 9-19.
- Vukasović, A. (1977). *Moralne kvalitete naših učenika*. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.
- Vukasović, A. (1999). *Obitelj – vrelo i nositeljica života*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor Mi.
- Vukasović, A. (2008). Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja u ozračju hrvatske odgojne preobrazbe. *Obnovljeni život*, 63 (1), 35-45.

Representation of family structure in Croatian literature textbooks for primary school

Summary

Family is the first and primary human community. Each family differs in its structure. In modern society, the nuclear family (parents and their children) prevails, as opposed to the extended family (parents and their children and other relatives living in the same household), whose incidence is decreasing. On the other hand, incomplete families (families in which one parent is missing) are becoming more common. Reasons for this are different: death, divorce, abandoning the family, going to another city/country because of work, etc. As a result of the growing number of incomplete families, other structures are emerging, such as families with stepfather or stepmother. Family plays an important role in the upbringing of children and teaching values, but school plays an equally important role. At school, children acquire different values through different teaching materials and resources. The main teaching resource is still a textbook, so the aim of this paper is to examine which values are most commonly associated with different family members in the Croatian literature textbooks for primary school and which form of family structure appears the most in the texts. The analysis of the content of the texts in the literature textbooks showed that the texts reflect the real situation in Croatian society in terms of family structures. Nuclear families prevail in the texts, and examples of incomplete families are very common. When it comes to the values of different family members, a gender difference is noticeable.

Keywords: family members, (in)completeness, educational influence, stability of family life, values